

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/20 Fall 2016, p. 461-502

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10093>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 07.11.2016

✓ Accepted/Kabul: 12.12.2016

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU – Prof. Dr. Ziya AVŞAR - Yrd. Doç. Dr. Hakan YALAP

This article was checked by iThenticate.

MESNEVÎ'NİN TÜRKÇE ŞERHLERİ

Mehmet ÖZDEMİR*

ÖZET

Mevlânâ'nın yaklaşık 26 bin beyit ve altı defterden meydana gelen *Mesnevî-yi Ma'nevî* adlı eseri, Türk edebiyatında çok şerh edilen eserlerden biridir. Geçmişten günümüze *Mesnevî-yi Ma'nevî*'ye muhtelif hacimlerde pek çok şerh kaleme alınmıştır. Fakat *Mesnevî*'nin altı defterini tamamen şerh eden eser sayısı oldukça azdır. 1260-1267 yılları arasında telif edilen *Mesnevî*'nin yazılışının üzerinden 749 yıl geçmesine rağmen, bu eserin tamamını kapsayan Türkçe şerh sayısı bugünkü tespitlerle altıdır. Bunun yanı sıra *Mesnevî*'nin bir bölümünün veya *Mesnevî*'den yapılan seçme kısımların şerh edildiği eser sayısı ise kırkın üzerindedir. Biz bu makalemizde öncelikle Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yapıldığını tespit ettiğimiz Türkçe şerhleri bir araya getirmeye çalışacağız. İkinci olarak *Mesnevî*'nin Türkçe şerhleriyle ilgili bir tasnif denemesi yapmaya gayret edeceğiz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si özelinde daha önce yapılmış bir tasnif denemesi mevcuttur. Bu yazıda bizden önce yapılan tasnif çalışmalarını da göz önünde bulundurarak *Mesnevî*'nin Türkçe şerhlerinin tasnifi için bir öneride bulunmak istiyoruz. *Mesnevî* gibi hacimli bir eserin tamamını şerh etmek her şarihe nasip olmamıştır. Fakat *Mesnevî*'nin bir kısmını veya *Mesnevî*'den yaptığı seçmeleri şerh eden birçok şarih bulunmaktadır. *Mesnevî*'nin bir kısmına yapılan şerhlerde şarihler, bazen altı cildin tamamını şerh etmek düşüncesiyle işe başlamalarına rağmen çeşitli sebeplerle bu şerhleri tamamlayamamışlar bazen de ihtiyaca göre *Mesnevî*'nin bir cildini veya bir bölümünü şerh etmişlerdir. *Mesnevî*'den intihap yoluyla yapılan şerhlerde ise şarihler, belli bir bölümden veya altı ciltten yaptıkları seçme beyitleri şerh etmişlerdir. Bazı şarihler ise Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerle oluşturduğu *Cezîre-yi Mesnevî* adlı eserde yer alan beyitleri yorumlamışlardır. Biz bu çalışmada *Mesnevî* şerhlerini benzer ve farklı yönlerini göz önünde bulundurarak çeşitli başlıklar altında tasnif etmeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, Türkçe şerh, sınıflama.

---

* Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, El-mek: mrymmhmt1451@hotmail.com

TURKISH COMMENTARIES OF MESNEVI

ABSTRACT

The work of Mevlana Rumi with the name of *Mesnevi-i Ma'nevi* consists of about 26 thousand couplets and six books, and is one of the tremendous works that has been commented on very frequently throughout history. Many commentaries have been written for *Mesnevi-i Ma'nevi* in various volumes from the past until our present day. However, the number of the works that comment on the whole of the six books of *Mesnevi-i Ma'nevi* in a complete manner is very few. Although 749 years have passed over the writing of *Mesnevi-i Ma'nevi*, which was first written between 1260-1267, the number of the Turkish commentaries that cover the whole of it is only six. On the other hand, the number of the works in which a part of *Mesnevi-i Ma'nevi* is commented or some selected parts from it are paraphrased is over forty. In this paper, firstly, we will try to determine and collect the commentaries on *Mesnevi-i Ma'nevi of Rumi*. As a second item, we will try to make a classification of the Turkish Commentaries of *Mesnevi*. There is a classification of the *Mesnevi-i Ma'nevi of Rumi* that was made before. In this paper, we would like to make a recommendation for the classification of the Turkish commentaries of *Mesnevi* by considering the previous classification studies that were conducted before us. In history, not every commentator has been able to paraphrase the whole of the *Mesnevi*, which is an extremely sizable work. However, there are many commentators who have paraphrased on a part of *Mesnevi* or on some selected parts of it. Although the commentators, who paraphrased on a part of *Mesnevi*, started their work with the intention of paraphrasing the whole of it, they were not able to fulfill their goals for various reasons; and sometimes they paraphrased only one volume of it or a part of it depending on their needs. In the commentaries that were written by electing from the *Mesnevi*, the commentators paraphrased some of the couplets taken from a part or from various parts of the six volumes of *Mesnevi*. Some other commentators, on the other hand, paraphrased the couplets that were formed by *Yusuf-u Sinecak* by selecting some couplets from the *Mesnevi* from his work named *Cezire-i Mesnevi*. In this study, we will try to classify the commentaries of *Mesnevi* by considering their similar and different sides under various titles.

STRUCTURED ABSTRACT

With our report that had the title "Turkish Commentaries of Mesnevi", we tried to collect the Turkish commentaries made for the Mesnevi of Mevlana starting from the past until our present day. After reviewing the academic works conducted on the topic, the additions that would be made to the data at hand were determined, and thus, the basis of our report emerged. In this context, if there were missing points and differences in the academic reports released about Mesnevi that were published before this study, we tried to complete them as the first step.

Turkish Studies

In the second step, after the commentaries were collected on Mesnevi, we tried to classify these commentaries by considering their various properties with the intention that this would contribute to the literature. In this way, we wanted to contribute to the previous works in order to be able to classify the materials at hand based on the previous classification studies. In history, not every commentator has been able to paraphrase the whole of the *Mesnevi*, which is an extremely sizable work. However, there are many commentators who have paraphrased on a part of *Mesnevi* or on some selected parts of it. Although the commentators, who paraphrased on a part of *Mesnevi*, started their work with the intention of paraphrasing the whole of it, they were not able to fulfill their goals for various reasons; and sometimes they paraphrased only one volume of it or a part of it depending on their needs. In the commentaries that were written by electing from the *Mesnevi*, the commentators paraphrased some of the couplets taken from a part or from various parts of the six volumes of *Mesnevi*. Some other commentators, on the other hand, paraphrased the couplets that were formed by *Yusuf-u Sinecak* by selecting some couplets from the *Mesnevi* from his work named *Cezire-i Mesnevi*. In this study, we will try to classify the commentaries of *Mesnevi* by considering their similar and different sides under various headings. In the first heading of this classification study, the works that paraphrase the whole of *Mesnevi* will be given together. Since there are no differences among the full commentaries of *Mesnevi*, and all of them were written as prose, no sub-heading is used in this part. In the second heading, the commentaries that were made for some parts of *Mesnevi* are collected together. Since the commentaries have both prosaic and poetical properties, these commentaries are separated into two sub-groups as "The Poetical Commentaries on Some Parts of *Mesnevi*" and "The Prosaic Commentaries on Some Parts of *Mesnevi*" in this heading. In "The Prosaic Commentaries on Some Parts of *Mesnevi*" heading, it was observed that some commentators paraphrased only the first eighteen couplets, and some paraphrased a certain volume or a part of *Mesnevi*. Since the first eighteen couplets of *Mesnevi* are considered as the core of it, the studies that paraphrased only this part are considered as the first sub-heading. The other commentaries aside from these are given with the sub-heading "The Other Commentaries on Some Parts of *Mesnevi*". In the third heading, the commentaries made by electing from *Mesnevi* are dealt with according to their being prosaic or poetic, and the works that paraphrase the couplets that were formed by *Yusuf-u Sinecak* by selecting some couplets from the *Mesnevi* in his work named *Cezire-i Mesnevi* are given as another sub-heading. As the last item, the *Mesnevi* commentaries given under each heading are put in a chronological order by considering the deaths of the commentators.

It is possible to express the data and findings we obtained in our report with the title "Turkish Commentaries of *Mesnevi*" as follows: We tried to evaluate the commentaries based on the copies after obtaining them as much as possible. We would like to record a piece of knowledge we obtained as a result of this attitude of ours here as: "*Erzurumlu Ahmed Naim*" and a "*Mesnevi Commentary*" belonging to him are mentioned in the sources that provide information on *Mesnevi* Commentaries. The first information on Ahmed Naim is given in the report with the heading "*Erzurumlu Ahmed Naim's Mesnevi Commentary*" presented by Kemal

---

Turkish Studies

Yavuz in 1978. Then, in some other sources that provide information on Mesnevi commentaries, the abovementioned commentator and his work are mentioned by referring to the report of Kemal Yavuz. However, with the research we conducted, it has been determined that the Mesnevi Commentary mentioned here does not belong to Erzurumlu Ahmed Naim, but belong to Ismail Rusuhi-i Ankaravi. Kemal Yavuz quoted some information from this book, which he claimed to belong to Erzurumlu Ahmed Naim in his report; however, with the comparisons we made, we determined that these quotes were present word-to-word in the commentary written by Ismail Rusuhi-i Ankaravi for the fourth volume of Mesnevi. For this reason, Erzurumlu Ahmed Naim, who is mentioned by Kemal Yavuz, was not the *editor* of this work, but was the *scribal* of it; and the work is the commentary made for the fourth volume of Mesnevi.

There are several differences in current academic works on some Mesnevi commentaries. We believe that referring to such differences we came across during our research will be beneficial. One of these differences is the commentary of *Bosnalı Sudi* with the name *Mesnevi Şerhi*. This work is indicated by *Sener Demirel* as the commentary on the fourth volume of Mesnevi. According to Ismail Gulec, Ali Temizel and Yakup Safak, the work of Sudi is the commentary of a part from the sixth volume of Mesnevi. In the information given here, the work in İstanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library with the number “Bel_Yz_K.000451” is given as the reference. When this work was obtained and examined by us, we determined that this was the commentary of a part from the sixth volume of Mesnevi.

Another difference observed in Mesnevi commentaries is about the *Mesnevi Şerhi* written by Dervish Muhammad Sifai. In many sources, Dervish Muhammad Sifai is mentioned among the commentators who paraphrased the six volumes of Mesnevi. It is mentioned in sources that this work was located in Süleymaniye Library, and consisted of only the paraphrasing of the first two volumes, which is also mentioned by Ali Temizel. Even if there are other commentaries by the same commentator, it must be known that the commentary of Dervish Muhammad Sifai covers only two volumes until the other volumes are discovered.

We also tried to determine the textual publishing on Mesnevi commentaries and mention them in our report. In addition, there are some works that are not mentioned in this field, and we would like to mention them here in our study to present them to the benefit of scientists: The second volume of *Mesnevi-i Muradiyye* by Mu'ini; the commentary of the eighteen couplets given at the end of the Turkish Divan of Bağdatlı Abdülazîz Asım (this work is being prepared for publishing by us); *Mesnevi-i Ma'nevi* of Seyyid Mehmed Ali, which includes the commentaries on the first 1825 couplets of the first volume of Mesnevi; *Yetimu's-Suruh*, which was prepared by Talibi Hasan Dede to paraphrase the third volume of Mesnevi; “*Tercüme and Şerh-i Mesnevi-i Sherif-i A'râbi Hikâyesi*” written by Abidin Pasha on the anecdote given in the first volume of Mesnevi; “*Intihâb-ı Şerh-i Mesnevi*” written by Hacı Piri (a post-graduate thesis is being prepared on this work); *Muntehabat-ı Mesnevi* written by Muhammad Shukru b. Ahmed Ata (a post-graduate thesis is being prepared on this work); *Aynu'l-Fuyuz* written by Cevri Ibrahim Dede; *Hall-i Tahkikat*, which was worked on but has not been

---

Turkish Studies

published as a whole yet; and *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* of Mekni Efendi. Aside from these, the first hundred pages of *Ihtiyarat-ı Hazret-i Mesnevi-i Şerif* written by Sabuhi Ahmed Dede was investigated by researchers as a post-graduate thesis; however, no further studies has been released on the rest of this work. During the scanning in our study, we have not been able to see any textual publishing with reviews on the works we mentioned above.

Keywords: Mevlana, Mesnevi-i Ma'nevi, Turkish Commentary, Classification.

Giriş

Mevlânâ'nın yaklaşık 26000 beyit ve altı defterden oluşan *Mesnevî*'si, Türk edebiyatında çok şerh edilen eserlerin başında gelir. *Mesnevî*'ye çeşitli hacimlerde pek çok şerh yazılmıştır, fakat tamamının şerh edildiği eser sayısı azdır. 1260-1267 yılları arasında kaleme alınan eserin yazılışının üzerinden tam 749 yıl geçmesine rağmen *Mesnevî*'nin tamamını kapsayan Türkçe şerh sayısı, bugünkü tespitlerle altıdır. Bunun yanı sıra *Mesnevî*'nin bir bölümünün veya *Mesnevî*'den yapılan seçmelerin şerh edildiği eser sayısı ise kırkın üzerindedir. Biz bu yazımızda *Mesnevî*'ye yapıldığını tespit edebildiğimiz Türkçe şerhleri bir araya getirerek bir tasnif dâhilinde sunmaya çalışacağız. Bu makaleyi yazmadaki amacımız, daha önce bu konuda yapılan çalışmalara itiraz etmekten ziyade, *Mesnevî* şerhleri hakkında elde ettiğimiz verileri, ilim âlemiyle paylaşmak ve konuya bir katkı yapabilmektir.

Eldeki malzemenin sınıflandırılması hususunda, daha önce yapılan çalışmalar bizim için yol gösterici olacaktır. Şerhlerin sınıflandırılmasıyla ilgili çalışmalardan biri Atabey Kılıç'a aittir. Kılıç'ın 2007 yılında sunduğu "*Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*" adlı bildiriye genel olarak şerhlerin nasıl sınıflandırılabileceğine yönelik değerlendirmeler mevcuttur. Bu çalışmaya göre şerh metinleri, metotları açısından "*Geleneksel Şerh, Hall-i Müşkilat ve Benzeri veya Tercüme Yakin Şerhler, Modern Şerhler*" olarak değerlendirilmektedir. Bu sınıflama kaynak metni değil, çeşitli amaçlarla sonradan meydana getirilen şerh metnini esas almaktadır. Kılıç'ın söz konusu çalışmasında verilen diğer sınıflamalar kaynak metnin özelliklerine bağlıdır. Yani şerh edilen metnin manzum veya mensur oluşuna, yazıldığı dile, muhtevasına göre ele alınmıştır (Kılıç, 2007). Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine yapılan Türkçe şerhler, çalışmamızın temel konusu olduğu ve şerhi yapılan metin (*Mesnevî* metni) tek olduğu için, genel olarak şerh edilecek metinleri ele alan sınıflamayı çalışmaya uygulamak mümkün görünmemektedir. Bunun yanı sıra *Mesnevî* şerhlerinin geneline bakıldığında, manzum şerhler bir kenarda tutulursa, şarihlerin kendilerinden önce yazılan şerhleri inceledikleri ve kendi şerhlerinde öncekilerin şerh metotlarından fazla uzaklaşmadıkları söylenebilir. *Hall-i Müşkilat ve Benzeri veya Tercüme Yakin Şerhler* başlığı altında ele alınabilecek eserlerde de geleneksel şerhlerdeki gibi, beyitlerde geçen kelime ve kelime grupları, telmih ve atıflar, ayet ve hadisler açıklanır. Bu iki grup arasındaki temel fark, geleneksel metodu kullanan şarihlerin beyitlerdeki kelime ve kelime grupları, telmih, atıf, ayet ve hadisler üzerinde ayrıntılı olarak durup geniş açıklama yapmaları; *Hall-i Müşkilat* grubuna alınabilecek şarihlerin ise benzer açıklamaları yapmalarına rağmen sözü fazla uzatmamalarıdır. Bu tavır birinci gruptakilerin eserlerinin geneline hâkimken ikinci gruptakilerin eserlerinde, muhatap tarafından zor anlaşılacağı düşünülen belli başlı yerlerde görülmektedir. *Mesnevî* şerhleri özelinde düşünüldüğünde bu durum, şerh metinleri esas alınarak yapılan "*Geleneksel Şerh, Hall-i Müşkilat ve Benzeri veya Tercüme Yakin Şerhler, Modern Şerhler*" şeklindeki tasnifi kullanmayı zorlaştırmaktadır.

Kılıç'ın tasnif denemesinden sonra İsmail Güleç, şerhlerin sınıflamasını *Mesnevî* şerhleri özelinde ele alır ve *Mesnevî* şerhlerini "*metoda, amacına, biçimine, şerh edilen metne ve şarihin*

Turkish Studies

tarikatina” göre sınıflar (Güleç, 2009, s. 213-230). Metoda göre yapılan sınıflamada şerhler geleneksel şerh ve modern şerh olarak iki ana başlıkta ele alınır. Geleneksel şerhler de mufassal ve muhtasar şerhler olarak ikiye ayrılır. Bu sınıflama son derece makul görünmekle beraber, uygulamaya geçildiğinde manzum şerhlerin hangi başlık altında ele alınacağı sorusu karşımıza çıkar. Şerh metoduna göre düşünülüp manzum şerhler de “*Mufassal veya Muhtasar Şerhler*” başlıklarından birine dâhil edilirse şerhlerin biçim özellikleri göz ardı edilmiş olur. Güleç’in sınıflama önerisinde şerh metinlerinin biçimine göre tasnif edilebileceği de belirtilmektedir. Fakat biçime göre yapılan tasnifte ise “*Manzum Şerhler*” ve “*Mensur Şerhler*” şeklinde bütün şerhler iki başlık altında toplanmış olur. Manzum şerhler “*Her Beyti Farklı Sayıda Beyitle Şerh Edenler*” ve “*Her Beyti Aynı Sayıda Beyitle Şerh Edenler*” diye iki alt başlıkta ele alınırken mensur şerhlerde herhangi bir tasnif yapılmamıştır. Böyle bir durumda mensur şerhlerin metot, amaç, şerh edilen metin gibi özellikleri üzerinde durulmamış olur. Bunun yanı sıra metoda yönelik tasnifte, Cumhuriyet Dönemi’nde kaleme alınan *Mesnevî* şerhlerinin de *Yeni/Modern Şerhler* başlığı altında ele alınabileceği belirtilmektedir. Fakat bu durumda, “*Geleneksel Şerhler*”in alt başlığı “*Mufassal Şerhler*”de ele alınan Ahmet Avni Konuk (*Mesnevî-yi Şerif Şerhi* 1929-1937 yılları arasında kaleme alınmıştır.) ve Tâhirü’l-Mevlevî’nin (*Şerh-i Mesnevî*’nin yazımı şarih’in ölümüne, yani 1951 yılına kadar devam etmiştir.) şerhlerini, yazılış tarihi itibarıyla “*Yeni Şerhler*”e dâhil etmek de mümkündür. Ahmet Avni Konuk ve Tâhirü’l-Mevlevî şerhleri, her yönüyle geleneksel şerh özelliği göstermesi münasebetiyle, yukarıda olduğu gibi, ilk başlık altında verilmesi daha uygun olacaktır. Yani bu tasnifte *Mesnevî* şerhleri hem metot açısından hem de (metot göz önünde bulundurulmakla beraber) belirli bir tarih (Cumhuriyet Dönemi) dikkate alınarak değerlendirildiği için, Ahmet Avni Konuk ve Tâhirü’l-Mevlevî şerhlerinde olduğu gibi, bazı *Mesnevî* şerhlerini aynı zamanda birden fazla başlık altında ele almak gerekebilir. Bundan dolayı biz de bu çalışmamızda konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalarda sunulan öneriler ışığında *Mesnevî* şerhlerinin tasnifine küçük bir katkı yapmak istiyoruz.

Mesnevî’nin Türkçe şerhlerini tasnif hususunda hareket noktamız, Güleç’in tasnifinde yer alan “*Şerh Edilen Metne Göre Mesnevî Şerhleri*” başlığı olacaktır (Güleç, 2009, s. 228). *Mesnevî* gibi hacimli bir eserin tamamını şerh etmek her şarihe nasip olmamıştır. Bunun yanı sıra *Mesnevî*’nin bir kısmını veya *Mesnevî*’den yaptığı seçmeleri şerh eden birçok şarih bulunmaktadır. *Mesnevî*’nin bir kısmına yapılan şerhlerde şarihler bazen altı cildin tamamını şerh etmek düşüncesiyle yola çıkmış, fakat çeşitli sebeplerle bu şerhleri tamamlayamamışlar bazen de ihtiyaca göre *Mesnevî*’nin bir cildini veya bir bölümünü şerh etmişlerdir. *Mesnevî*’den intihap yoluyla yapılan şerhlerde ise şarihler, belli bir bölümden veya altı ciltten yaptıkları seçme beyitleri şerh etmişlerdir. Bazı şarihler de Yûsuf-ı Sîneçâk’ın *Mesnevî*’den seçtiği beyitlerle meydana getirdiği *Cezîre-yi Mesnevî*’yi yorumlamışlardır. Burada uygulamaya çalıştığımız tasnif denemesinde, mümkün merteye bütün *Mesnevî* şerhlerini benzer ve farklı yönleriyle çeşitli başlıklar altında sınıflamaya gayret edeceğiz. Bu sınıflamanın ilk başlığında *Mesnevî*’nin tamamını şerh eden eserler bir arada verilecektir. *Mesnevî*’nin tam şerhleri arasında biçim bakımından herhangi bir farklılık olmadığı ve tamamı mensur olarak kaleme alındığı için bu bölümde bir alt başlık kullanılmamıştır. İkinci başlıkta *Mesnevî*’nin bir kısmına yapılan şerhler bir araya getirilmiştir. Tespit edilen şerhlerin hem manzum hem de mensur özellik göstermesi münasebetiyle *Mesnevî* şerhleri bu başlık altında “*Mesnevî’nin Bir Kısımına Yapılan Manzum Şerhler*” ve “*Mesnevî’nin Bir Kısımına Yapılan Mensur Şerhler*” olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. “*Mesnevî’nin Bir Kısımına Yapılan Mensur Şerhler*”de bazı şarihlerin sadece ilk on sekiz beyti şerh ettiği bazı şarihlerin ise belirli bir cildi veya bölümü ele aldığı görülmüştür. İlk on sekiz beyit *Mesnevî*’nin özü olarak değerlendirildiği için, sadece bu bölümü şerh eden çalışmalar burada birinci alt başlık olarak düşünüldü. Bunun dışında kalan şerhler de “*Mesnevî’nin Bir Kısımına Yapılan Diğer Şerhler*” alt başlığıyla verilmiştir. Tasnifin “*Mesnevî’den İntihap Yoluyla Yapılan Şerhler*” adını taşıyan üçüncü başlığında *Mesnevî*’den yapılan seçmelerin şerh edildiği eserler manzum veya mensur

Turkish Studies

oluşuna göre ilk alt başlıkta ele alındıktan sonra Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Mesnevî*'den intihap yoluyla oluşturduğu *Cezîre-yi Mesnevî*'yi şerh eden eserler, manzum veya mensur olması bakımından ayrılıp bir diğer alt başlık olarak verilmiştir. Son olarak her başlık altında yer alan *Mesnevî* şerhleri, şarihlerin ölüm tarihleri göz önünde bulundurularak kronolojik bir sırayla verilmeye çalışılmıştır.

1. Mesnevî'nin Tamamına Yapılan Şerhler

1.1. Şem'î Şem'ullâh (ö. 1602-3), *Şerh-i Mesnevî*

Şem'î Şem'ullâh, edebiyatımızda Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin tamamını şerh eden şarih olarak geçmektedir. Şem'î'nin hayatı ve eserleri hakkında gerek *Mesnevî Şerhi* üzerine yapılan çalışmalarda gerek diğer eserleriyle ilgili araştırmalarda gerekse genel olarak *Mesnevî* şerhlerinden bahseden eserlerde bilgi verilmektedir (Temizel, 1996, s. 84-87; Çelik, 2002, s. 81-82; Demirel, 2007a, s. 483; Öztürk, 2007, s. 57-198; Güleç, 2008, s. 139-142; Temizel, 2009, s. 92-97; Dağlar, 2009, s. 70-180; Koçoğlu, 2009, s. 21-61; Öztürk, 2011, s. 81-158; Çınarcı, 2011, s. 32-47; Kılıç, 2012, s. 13-23; Koçoğlu, 2012, s. 2249-2258; Dağlar, 2012, s. 55-72; Şahin, 2012, s. 66-95; Çınarcı, 2015, s. 181-191). Şem'î'nin *Mesnevî Şerhi*, Atabey Kılıç'ın "*Mesnevî Şerhleri Projesi*" kapsamında son aşamasına gelmiştir. Şem'î'nin birinci cilt şerhi Abdülkadir Dağlar, ikinci cildi Turgut Koçoğlu tarafından 2009 yılında; üç ve dördüncü cildi Oğuzhan Şahin tarafından 2012 yılında tamamlanmıştır. Beş ve altıncı cilt üzerinde de devam eden bir doktora çalışması olduğu Kılıç tarafından bildirilmektedir (Kılıç, 2012, s. 13-23). Bu çalışmada Dağlar, Koçoğlu ve Şahin'in hazırladığı tenkitli metinlerden faydalanılmıştır.

Şem'î'nin *Mesnevî Şerhi* üzerine çalışma yapılan kaynaklarda bu eserin 1587-1594/1595 yılları arasında yazıldığı bildirilmektedir (Dağlar, 2009, s. 85-86; Koçoğlu, 2009, s. 8). Klasik usulle eserini kaleme alan Şem'î, şerhe başlamadan önce *besmele*, *hamdele*, *naat*, *medh-i evlâd-ı resûl*, *medh-i çaryâr*, *sebeb-i telif* gibi bölümleri yazmıştır (Öztürk, 2007, s. 174). Bu bölümlerde "*Derna't-ı Şerîf-i Server-i Kâynât 'aleyhi efsalu's-salavât*", "*Dervasf-ı Evlâd u Ashâb-ı Güzînest*", "*Mesnevî-yi Şerîf Lisân-ı Türkîyile Şerh Olınmasına Bâdî vü Sebeb Ne İdüğini Beyân Eyler*" gibi başlıklar kullanmıştır. Daha sonra da "*İbtidâ-yı Kitâbu'l-Mesnevî*" başlığını atarak *Mesnevî*'nin dîbâcesini şerhe başlar. Dîbâceyi parça parça ele alıp tercüme ve şerhini yaptıktan sonra birinci beytin ilk mısrasıyla *Mesnevî*'yi şerh etmeye başlar. Bu anlayışını *Mesnevî Şerhi*'nin diğer ciltlerinde de sürdürür. Beyitlerin tercümesini mısra mısra yapmış, fakat şerh ederken beyti bir bütün olarak ele alıp değerlendirmesini ona göre yapmıştır. Bunun yanı sıra birinci mısranın tercümesini verdikten sonra açıklama yaptığı kısımlar da vardır. Şem'î beyitlerin şerhini yaparken kelime anlamları üzerinde de durmuş, kelimelerin hem lügat hem de metinde kastedilen anlamlarını aktarmış, hatta kelimelerle ilgili gramer özelliklerini vermiştir.

Şem'î'nin *Mesnevî Şerhi*'nde beyitlerin şerhi, Ankaravî'ye kıyasla daha muhtasar bir şekilde yapılmıştır. Yorumlarını desteklemek için ayet ve hadisleri, çeşitli dinî ve tasavvufî nitelikteki eserlerden yaptığı alıntılarını kullanmıştır. Beyitlerin şerhi esnasında *Mesnevî* nüshaları arasındaki farklılara işaret etmiş, ayrıca kendisinden önce *Mesnevî*'nin altı cildini Farsça şerh eden Sürûrî'nin açıklamalarıyla kendi yorumlarını mukayese ederek vermiştir.

1.2. İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî (ö. 1631-1632), *Şerh-i Mesnevî*

Mesnevî şerhi dendiğinde şüphesiz akla gelen önemli isimlerden biri İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî'dir (Hayatı ve eserleri için bkz.: Gölpinarlı, 2006; Gültekin, 2006; Ceyhan-Topatan, 2008; Taştan, 2009; Tanyıldız, 2010a; Tanyıldız, 2010b; Ambrosio, 2012; Özdemir, 2013; Yalap, 2014). Hazret-i Şarih olarak tanınan Ankaravî, *Mesnevî*'de gizlenmiş cevherleri ortaya çıkarabilmek için *Mesnevî Şerhi*'nden önce *Simâtu'l-Mûkinîn*, *Cenâhu'l-Ervâh*, *Câmi'u'l-Âyât*, *Fâtihu'l-Ebyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Nisâb-ı Mevlevî*, *Tuhfetu'l-Berere*, *Mebde'* ve *Me'âd* gibi birçok çalışma

yapmıştır (Tanyıldız, 2010a, s. 37-46). Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin altı cildinin tamamını engin bir ihata gücü ve son derece geniş bir tasavvufi birikimle şerh ettiği *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif* adlı eser, daha önce yaptığı çalışmaların kemal bulmuş hâlidir. Söz konusu eserin tenkitli bir şekilde Lâtin harflerine aktarım çalışmaları Ziya Avşar tarafından yönetilen doktora tezleri vasıtasıyla yürütülmektedir. Birinci cilt Ahmet Tanyıldız tarafından Atabey Kılıç'ın danışmanlığında, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmıştır. Bu cilt için ikinci bir çalışma da Erdoğan Taştan tarafından Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde Tahir Üzgör danışmanlığında tamamlanmıştır. Ziya Avşar'ın yönettiği tezler kapsamında ikinci cilt Hakan Yalap, dördüncü cilt Mehmet Özdemir tarafından tamamlanmıştır. Diğer ciltler üzerinde çalışmalar hâlen devam etmektedir.

Ankaravî, *Mesnevi Şerhi*'ne dîbâceyi geniş bir şekilde şerh ederek başlamış, daha sonra beyitleri tek tek şerh etme yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra bazen iki veya daha fazla beyti bir arada şerh ettiği de görülmektedir. Beyitleri, şerh esnasında kimi zaman “*Akıllı kimseye bu kadar işaret yeter.*” diyerek fazla söz söylemeden kimi zaman da mufassal bir şekilde kelimelerin gramer özelliklerinden başlayıp beytin tasavvufî işaretlerine kadar açıklar. Bu aşamada öncelikle *Mesnevi*'nin beyitlerini Farsça olarak verir, daha sonra beytin tercümesini yapar ve beyitte yer alan kelimeleri hem sözlük hem de murat edilen anlamlarıyla açıklar. Hatta birçok yerde hareke değişimiyle kelimelerin farklı anlamlara gelebileceğini söyledikten sonra beyitleri bu yönüyle değerlendirir. Beyitleri değerlendirirken en çok kullandığı yöntemlerden biri soru-cevaptır. Beyitten hareketle üzerinde duracağı anlam ve konuyla ilgili bir soru sorar ve ardından bu sorunun cevabını gerekçeleriyle, neden-sonuç ilişkisi içinde verir. İleri sürdüğü düşüncelerini inandırıcı kılmak ve yargılarını desteklemek için ayet ve hadislerden faydalanır; Türkçe, Arapça, Farsça şiir ve ibareler, meşhur sözlerden örnekler kullanır. Ankaravî, şerhinde ayrıca beyitlerin tercümesinde ve yorumunda çeşitli karşılaştırmalar yapar. Özellikle kendisinden önce *Mesnevi*'nin altı cildini şerh eden Sürûî ve Şem'î'nin yaptığı tercüme ve şerhlerle ilgili değerlendirmelerde bulunur. Onların yaptığı tercüme ve yorumlara katılıp katılmadığını gerekçeleriyle açıklayıp beytin aslında nasıl yorumlanması gerektiğini verir.

1.3. Muhammed Murâd Mollâ, (ö. 1848), *Hülâsatü's-Şürûh*

Muhammed Murâd Mollâ'nın *Mesnevi*'nin altı cildini kapsayan ve 1256 yılında başlayıp 1261 yılı sonlarında tamamladığı *Hülâsatü's-Şürûh* adlı *Mesnevi* şerhi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Yusuf Çetindağ'ın danışmanlığında yapılan yüksek lisans tezleriyle çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde de *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eserin ilk 1001 beyti Zekiye Güntan tarafından Hülya Küçük danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (Öksüz, 2008; Özdi, 2009; Hanifi, 2009; Güntan, 2009; Yavuz, 2010; Ağır, 2010; Sakci, 2010; Demirel, 2010; Eminsoy, 2010; Çekiç, 2011; Bayçöl, 2012; Özdi, 2013). Bunlardan başka *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eserden bahseden çalışmalar da mevcuttur (Demirel, 2007a, s. 494-495; Güleç, 2008, s. 147; Güleç, 2009, s. 224; Temizel, 2009, s. 106-107; Çelik, 2002, s. 87).

Muhammed Murâd Mollâ, eserin mukaddimesine hamdele ve salvele ile başladıktan sonra Hz. Muhammed'in ashabına övgüde bulunur. Mukaddimenin devamında şarih, Murâd Mollâ Tekkesi şeyhliğini yürütürken ilimle meşgul olup *Mesnevi*'yi üç kere hatmettiğini ve bu esere muhtasar bir şerh yazmayı düşündüğünü belirtir. Talebelerinin de isteğiyle bu düşünce fiile geçmiş, 17 Recep 1255 Çarşamba günü şerhe başlayarak eserin ismini *Hülâsatü's-Şürûh* koymuştur. Murat ettiği eseri tamamlayabilmek için Hakk'a niyazdan sonra *Mesnevi*'nin dîbâcesini şerhe başlar.

Mesnevi'nin dîbâcesini parça parça açıklar ve hareke değişimlerini de göz önünde bulundurarak kelimelerin lügat anlamlarını ve gramer bilgilerini verir. Bu açıklamalar esnasında ayet ve hadisler vasıtasıyla düşüncelerini destekler. Dîbâce şerhini tamamladıktan sonra *Mesnevi*'nin ilk

Farsça beytini verir ve beyitlerin şerhine başlar. Murâd Mollâ, altı ciltlik *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eserinin tamamında *Mesnevî* beyitlerini tek tek şerh etmiştir. *Mesnevî*'nin Farsça beytini verdikten sonra beyitte geçen kelimelerin lügat bilgileri, murat edilen anlamları üzerinde durup kelimelerle ilgili açıklama yapar. Bu açıklamayı müteakip "*Ma'nâ-yı Beyt-i Şerîf*" başlığı ile beyti tercüme edip şerhe geçer. Birçok yerde doğrudan doğruya *Mesnevî* beyitlerinin tercümesine geçmez, daha önceki beyitlerin şerhinde ileri sürdüğü fikirlere göndermelerde bulunarak yeni beytin tercümesini yapar. Beyitlerin tercümesinde kullandığı bir diğer yöntem soru-cevaptır. *Mesnevî*'nin Farsça beytini yazdıktan sonra konuyla ilgili bir soru sorar ve beytin tercümesini bu soruya cevap olarak verir. Bundan başka doğrudan doğruya beytin tercümesinden sonra şerhe geçtiği yerler de mevcuttur. Beyit şerhleri genel itibarıyla kısadır ki birçok beytin şerhi için geniş bir tercüme demek mümkündür. Fakat gerek gördüğü beyitleri daha geniş açıkladığı görülür. Bunun dışında kalan durumlarda *Mesnevî* beyitlerini tek tek yazıp tercüme etmiştir.

Murâd Mollâ, *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eserinde düşüncelerini desteklemek ve konuyu daha iyi açıklamak amacıyla birçok kaynağa başvurmuştur. Başvuru kaynaklarının başında ayet ve hadisler gelmektedir. Beyitlerin geniş bir şekilde şerh edildiği durumların çoğunda ayet ve hadis alıntılarıyla ileri sürülen fikirlerin desteklendiği görülmektedir. Bundan başka Niyâzî-yi Mısrî, Yazıcıoğlu Mehmed, Şemseddîn Sivâsî, Sa'dî gibi sanatkârların eserlerinden yaptığı alıntılar ve manzum, mensur parçalar vasıtasıyla şerhini geliştirmiştir. Genel itibarıyla beyitlerin geniş bir şekilde açıklanmadığı göz önünde bulundurulursa *Hülâsatü's-Şürûh* adlı eseri, "tefsiri tercüme, açıklamalı tercüme, muhtasar veya veciz şerh" olarak değerlendirmek mümkündür (Gölpınarlı, 2006, s. 142; Demirel, 2007a, s. 494; Güleç, 2008, s. 147; Güleç, 2009, s. 224; Temizel, 2009, s. 106; Çelik, 2002, s. 87).

1.4. Ahmed Avni Konuk (1868-1938), *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*

Yirminci yüzyılın önemli *Mesnevî* şarihlerinden olan Ahmet Avni Konuk, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin tamamını şerh etmiştir. Konuk'un *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi* adını taşıyan eseri, Mustafa Tahralı'nın yayın koordinatörlüğünde birçok akademisyenin bir araya gelmesiyle 13 cilt hâlinde yayımlanmıştır (Konuk, C. 1-13, 2010; Ayrıca hayatı ve eserleri için bkz.: Çelik, 2002, s. 88; Kusursuz, 2003, s. 15-16; Çelik, 2005, s. 677; Güleç, 2006, s. 135-154; Demirel, 2007a, s. 496-497; Güleç, 2008, s. 148-149; Çınar, 2009, s. 39-61; Güleç, 2009, s. 213-230; Temizel, 2009, s. 113-114; Akdoğan, 2009, s. 31-36; Güngör, 2010, s. 1-27; Şafak, 2010, s. 811-816; Demirci, 2013, s. 117-127; Arpağuş, 2013, s. 31-50; Özdemir, 2014, s. 573-598; Öztürk, 2014, s. 176-184; Öztürk, 2015, s. 48-126). Bu çalışmada, Mustafa Tahralı'nın koordinatörlüğünde 13 cilt olarak hazırlanan eserden faydalanılmıştır.

Ahmet Avni Konuk eserine bir mukaddime ile başlar ve bu mukaddimede hamdele ve salveleden sonra eserin başlangıç ve bitiş tarihi, *Mesnevî Şerhi*'ni yazma sebebi, şerh esnasında esas aldığı nüsha ve *Mesnevî*'nin diğer nüshaları, kendisinden önce *Mesnevî*'ye yapılan şerhlerin hangilerinden faydalandığı, *Mesnevî*'nin yedinci cildi meselesi hakkında bilgi verip *Mesnevî*'nin şiir olup olmadığını tartışır. Bunun yanı sıra Reynold A. Nicholson'un *Mesnevî* neşrinde yer alan fikirlere ve Batılı müsteşriklerin vahdet-i vücûdu, panteizm olarak değerlendirmelerine verdiği cevapları da mukaddimede dile getirir. Mukaddimeye göre Konuk, *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*'ne 1348 (1929) yılında başlamış ve eserini 24 Ramazan 1356 (27 Kasım 1937) tarihinde tamamlamıştır. Ahmet Avni Konuk'un *Mesnevî*'yi şerh etmesinin temel sebebi aşktır. Bu şerhi yazma konusunda kendini aciz görmesine rağmen içindeki aşk onu cesaretlendirmiştir. *Mesnevî*'yi şerh ederken Ankaravî'nin kullandığı nüshayı esas almış ve diğer nüshalar hakkında malumat verip şerh esnasında Ankaravî, İmdâdullâh, Bahrû'l-Ulûm Abdü'l-Alî, Velî Muhammed Ekberâbâdî, Mükâşefât-ı Rızavî, Abdurrahman Leknevî şerhlerinden faydalandığını belirtir. Buna ilaveten kelime izahlarında kullandığı lügatleri ve şerhte müracaat ettiği kaynakları sıralar. Şarih mukaddimede son olarak

Mesnevî'yi şerh ederken takip ettiği yol ve *Mesnevî* okumada dikkat edilecek hususlar üzerinde durmuştur.

Ahmet Avni Konuk, yukarıda içeriğini kısaca vermeye çalıştığımız mukaddimenin ardından *Mesnevî*'nin Arapça dîbâcesini tercüme edip ayet ve hadisler yardımıyla parça parça dîbâcenin izahına geçer. Dîbâcenin izahını müteakip *Mesnevî*'nin ilk Farsça beytini verip tercümesini yapar ve şerhe geçer. Şarihin beyitleri şerh ederken kullandığı metot mukaddimede verilen bilgilerle aynı doğrultudadır. Şarihin mukaddimede belirttiği gibi, *Mesnevî* beyitleri, kelime kelime ve anlaşılır bir şekilde tercüme edilmiştir. Daha sonra Kâmus, Burhân-ı Kâtî, Müntehabü'l-Lügat, Şemsü'l-Lügat, Gıyâsü'l-Lügat gibi sözlüklerden hareketle kelimelerin anlamları hakkında bilgi verilip beyitte yer alan kavramların açıklaması yapılır. Konuk, *Mesnevî* beyitlerini şerh ederken çoğu yerde izahını kısa tutar. Fakat gerek gördüğü yerlerde konuyla ilgili uzun açıklamalar yapar. Bu açıklamalar esnasında ayet ve hadisler başta olmak üzere mukaddimede belirttiği üzere Füsûsu'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiyye, Tedbîrât-ı İlâhiyye, Bülğatü'l-Gavvâs, Cevâhir-i Gaybî, Fîhi Mâ Fîh, Menâkıb-ı Sipehsâlâr, Avârifü'l-Maârif, Arâisü'l-Beyân, Tefsîr-i Nahcivânî, Usûl-i Aşere... gibi birçok kaynaktan faydalanmıştır.

1.5. Tâhirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), (ö. 1951), *Şerh-i Mesnevî*

Bir Mesnevîhan olan Tâhirü'l-Mevlevî, Fatih ve Süleymaniye camileri kürsüsünde *Mesnevî* dersleri vermiştir. Onun kürsüde yanında bulundurmak üzere tuttuğu defterler de *Şerh-i Mesnevî*'nin temelini oluşturmuştur. İslam Yolu mecmuası sahibi Esad Ekicigil de şarihin izniyle bu notları neşretmeye başlamıştır. Ömrünün son yıllarında *Şerh-i Mesnevî*'yi tamamlamak isteyen Tâhirü'l-Mevlevî, yaptığı çalışmayla *Mesnevî*'yi beşinci cildin yarısına kadar şerh etmiştir. (Şentürk, 1991, s. 93-94). *Mesnevî*'nin ilk dört cildinin yanı sıra beşinci ciltten ilk bin beyit kadarının şerhini yapmış, ömrü vefa etmediği için *Mesnevî* şerhini ikmal edememiştir. *Mesnevî*'nin kalan kısmı, öğrencisi Şefik Can tarafından tamamlanmış ve Şamil Yayınları tarafından on dört cilt hâlinde yayımlanmıştır (Çelik, 2005, s. 677; Demirel, 2007a, s. 497-498; Güleç, 2008, s. 149-152; Şafak, 2010, s. 815).

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin dîbâcesini parça parça ele alarak ayet ve hadisler başta olmak üzere birçok manzum ve mensur alıntılarla şerh etmiştir. Dîbâce şerhini müteakip *Mesnevî*'nin ilk beytini hem Arap harfleriyle hem de Lâtin harfleriyle verdikten sonra tercümeye geçer. *Mesnevî*'nin birinci cildinin sonuna kadar Farsça beyitleri Lâtin harfleriyle de kaydedip daha sonraki ciltlerde beytin sadece Farsçasını vermiştir. Klasik şerhlerde olduğu gibi tercümeden sonra şerhe geçmeden kelime açıklamalarına yer verdiği görülmektedir. Fakat Tâhirü'l-Mevlevî, her beytin kelimeleri üzerinde durmaz. Gerek duyduğu yerlerde kelimenin lügat anlamını verir. Bunu daha çok beyitte geçen kelime veya kavramla ilgili açıklama yapacağı zaman uygular. Yani, kelimenin işaret ettiği anlamlar üzerine açıklama yapacağı zaman, önce kelimenin lügat anlamını vermiş, daha sonra konuyla ilgili açıklamaya geçmiştir. Şerh esnasında yorumlarını çoğu zaman ayet ve hadislerle destekler. Bunun yanı sıra kendisinden önce yapılan Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi, Şeyh Gâlib, Muhammed Es'ad Dede şerhlerinden yararlanır. Bazen Mevlânâ, Hâfız-ı Şîrâzî, Ferîdûn Sipehsâlâr, Hersekli Ârif Hikmet, Muallim Nâcî, Mehmet Âkif gibi isim vererek bazen de isim vermeden yaptığı manzum ve mensur iktibaslarla şerhini geliştirir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı *Şerh-i Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birçok beytine yaptığı geniş yorumlar itibarıyla mufassal şerhler arasında değerlendirilmektedir (Güleç, 2009, s. 222).

1.6. Abdalbâkî Gölpınarlı (ö. 1983), *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*

Mesnevî'nin tamamını şerh eden son şarih Abdalbâkî Gölpınarlı'dır. *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi* adını taşıyan bu eser İnkılâp Yayınları tarafından her cilt *Mesnevî*'nin iki cildini kapsayacak şekilde üç cilt hâlinde yayımlanmıştır. Gölpınarlı'nın bu eseri ve eserinde kullandığı şerh metodu, İsmail Güleç, Atabey Kılıç-Ahmet Tanyıldız tarafından ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir (Güleç,

2008, s. 152-155; Kılıç-Tanyıldız, 2013, s. 201-226; ayrıca bkz.: Çelik, 2005, s. 678; Güleç, 2006, s. 150-151; Demirel, 2007a, s. 501; Demirel, 2007b, s. 365-382; Güleç, 2009, s. 225; Şafak, 2010, s. 815).

Abdülbâkî Gölpınarlı'nın *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi* adını taşıyan eseri, "Sunuş" yazısının sonunda verilen tarihe göre 1972 yılında tamamlanmıştır. Gölpınarlı eserin girişinde *Mesnevî*'nin muhtevası ve Mevlânâ, *Mesnevî*'yi şerh etme sebebi, daha önceki *Mesnevî* şerhleri, *Mesnevî*'nin nüshaları ve şerhinde izlediği yöntem hakkında bilgi verir; yedinci cilt meselesi üzerine fikirlerini ortaya koyar (Kılıç-Tanyıldız, 2013, s. 202). Bu giriş kısmının ardından *Mesnevî*'nin dîbâcesini tercüme edip ayet ve hadislerden iktibaslar, çeşitli kaynaklardan yaptığı alıntılar vasıtasıyla şerhini yapar. Dîbâce şerhi tamamlandıktan sonra *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti verilip toplu bir şekilde şerh edilir. Gölpınarlı, *Mesnevî*'yi beyit beyit değil de mevcut konudan uzaklaşmamak için bölüm bölüm şerh etmiştir. Bunun yanı sıra açıklamaya lüzum duyduğu beyitlerin yanına işaret (*) koyarak bazı beyitleri müstakil olarak şerh ettiği de görülmektedir. Aynı kavramlardan bahseden veya aralarında benzerlik bulunan beyitleri tekrar şerh etmek yerine daha önce yapılan şerhe göndermeler yapmıştır (Güleç, 2008, s. 152). Şerh esnasında ayet ve hadislerden, dinî-tasavvufi eserlerden, mitolojik kaynaklardan, rivayetlerden, gramer kitaplarından, lügatlerden faydalanmıştır. Bunlara ek olarak Mevlânâ'nın eserlerinden ve *Mesnevî*'nin diğer ciltlerinden hareketle şerhini gerçekleştirir (Kılıç-Tanyıldız, 2013, s. 216-218). Şerh boyunca *Mesnevî* dîbâcelerini tercüme ve şerh ettikten sonra *Mesnevî* beyitlerini bir bölüm dâhilinde verip topluca şerhini yapar. Beyitlerin tercüme ve şerhini yaparken nüsha farklarını dipnotta vermesi yönüyle tenkitli metin neşri mahiyetindedir. Kılıç ve Tanyıldız'ın tespitiyle Gölpınarlı'nın şerhi, bütüncül-terkîbî bir nitelik taşısa da muhteva açısından klasik şerhlerde görülen mücmel şerh, gramer ağırlıklı şerh, mufassal şerh yöntemlerine uymaktadır (Kılıç-Tanyıldız, 2013, s. 211-212).

2. Mesnevî'nin Bir Kısımına Yapılan Şerhler

2.1. Mesnevî'nin Bir Kısımına Yapılan Manzum Şerhler

2.1.1. Mu'înüddîn b. Mustafa (ö. XV. yy), *Mesnevî-yi Murâdiyye*

Mevlânâ'nın yazdığı *Mesnevî*'nin birinci cildini manzum olarak şerh eden şarihlerin ilki olan Mu'înüddîn bin Mustafa, *Mesnevî-yi Murâdiyye* adı verilen eserini 839/1436 tarihinde kaleme almıştır. Mu'înüddîn b. Mustafa'nın hayatı ve *Mesnevî-yi Murâdiyye* adlı eseriyle ilgili bilgilerde Faruk Kadri Timurtaş'ın, Hasibe Mazioğlu'nun bildirilerinden ve Kemal Yavuz'un hazırladığı eserden faydalanılmıştır. *Mesnevî-yi Murâdiyye* hakkında yapılan değerlendirmelerde de Kemal Yavuz'un hazırladığı tenkitli metin kullanılmıştır. 14404 beyit tutarındaki bu eser, Sultan II. Murâd'ın isteğiyle kaleme alınmıştır (Timurtaş, 1973, s. 258-267; Mazioğlu, 1973, s. 275-277; Yavuz, 2007, C. I, s. 13; Aypay, 2007, s. 166; Kara, 2015, s. 101). Eserin başında Mu'îni'nin yazdığı 233 beyitten müteşekkil bir giriş bölümü vardır. Bu bölüme *besmele*, *hamdele* ve *salvele* ile başlayıp *tevhit*, *münâcât*, *naat* gibi alt bölümlere yer verdikten sonra dört halife, Hz. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Abdurrahîm, Sultân Veled ve Şeyh Hüsâmeddîn'e övgülerde bulunmuştur. Bu övgüleri müteakiben eserin adının *Mesnevî-yi Ma'nevî*, lakabının da *Murâdiyye* olduğunu ifade ederek *Mesnevî*'nin ledünnî ilmi içerdiğini, ölmüşlere İsa gibi hayat bağışladığını ve zahirinin hikâye ve masal olduğunu fakat bâtınının Hakk'ın hidayeti için yol gösterici olduğunu söyleyerek *Mesnevî*'nin özelliklerini dile getirir. Eserin *sebeb-i telif* bölümünde *Mesnevî-yi Murâdiyye*'yi Sultan II. Murat için kaleme aldığını bir beyitle açıkladıktan sonra Sultan'ın methine geçer. Son kısımda bir tevhit daha kaleme alarak eserini Türkçe ile yazdığını söyleyerek Mevlânâ'nın eserine *Mesnevî* adını vermesi üzerinde durur. Buna göre *Mesnevî* hem lafız ve mana yönü olması hem de bir beytin iki mısradan meydana gelmesi münasebetiyle bu ismi almış ve halk arasında da bu şekilde meşhur olmuştur.

Konunun işlendiği bölümün başında *Mesnevî*'nin sırlarından bahsedeceğini bildirir ve ilk Farsça beyti verip şerhe başlar. *Mesnevî*'nin birinci beytini yirmi beyitle şerh eder. Burada dikkati çeken husus, ilk beytin Farsçasını yazmasına rağmen sonraki beyitlerin Farsçasını yazmamış, doğrudan tercüme ve şerhe geçmiştir. Bundan başka birkaç yerde daha Farsça beyti tercümeden sonra şerhe geçer. *Mesnevî* beyitlerini şerh ettiği beyitlerde de sayı bakımından bir düzen yoktur. Bazen *Mesnevî* beytinin çevirisiyle birlikte bir veya iki bazen de daha fazla beyitle şerh etme yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra birkaç beytin tercümesini art arda verdikten sonra şerh ettiği yerler de vardır.

Mu'îni'nin *Mesnevî* şerhinde dikkat çeken bir husus da eserin mesnevî nazım biçiminin hemen bütün özelliklerine bağlı kalınmasıdır. Mu'îni konunun işlendiği bölümde fırsat düşüldükçe bazen çeşitli nazım şekilleriyle Türkçe ve Farsça manzumeler ilave etmiştir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin vezni malum olduğu üzere fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün"dür. Mu'îni de şerhini *Mesnevî* ile aynı vezinde tertip etmiştir. Fırsat düşürdüğüce araya ilave ettiği manzum parçalarda bazen *Mesnevî* veznini bazen de farklı vezinleri kullanmıştır. Son bölümde eseri bitirmesinden dolayı Allah'a şükreder, Hz. Muhammed'e salât ve selamla eserini tamamlar.

2.1.2. Aydınlı Dede Ömer Rûşenî (ö. 1486-87), *Çobânnâme ve Neynâme*

Dede Ömer Rûşenî'nin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile ilgili iki tane eseri vardır (Dede Ömer Rûşenî'nin hayatı ve eserleri için bkz.: Aydemir, 1990, s. 1-42; Tavukçu, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.06.2016); Demir, 2010, s. 1-3; Altıntop, 2015, s. 14-41). Bunlardan biri *Mesnevî*'de geçen "*Musa ile Çoban Hikâyesi*"nin anlatıldığı *Çobânnâme* adlı mesnevidir (Mazıoğlu, 1973, s. 278-280; Ünal, 2003, s. 21-144; Demir, 2010, s. 95-142)¹. 530 beyitten ve 36 başlıktan müteşekkil *Çobânnâme*'de Farsça mensur mukaddimenin ardından Mevlânâ ve *Mesnevî* övgüsü yapıldıktan sonra "*Musa ile Çoban Kıssası*"na geçilir. Bu bölümde bulunan nasihatler, münâcâtlar, hikâyeler ve temsillerden sonra eser "*Kıssa-yı Hâtîme-yi Çobân*" başlığı ile tamamlanır. H. 880/ M.1475 yılında tamamlan eserin bitişine "*fahr*" kelimesi tarih düşürülmüştür (Ünal, 2003, s. 18). Suna Demir'in hazırladığı çalışmada *Çobânnâme* mensur Farsça girişten sonra 642 beyitten müteşekkilidir (Demir, 2010, s. 95-142).

Dede Ömer Rûşenî, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde "*Musa ile Çoban*" kıssanın anlatıldığı beyitlere bağlı kalmadan serbest bir tarzda söz konusu kıssayı ele almıştır. Mesela bu kıssanın başında yer alan ve çobanın münâcâtını içeren bölüm *Mesnevî*'de yedi beyitle ele alınmaktadır. Rûşenî ise bu bölümü –bir iki beytin tercümesiyle beraber- otuz beyitle kaleme almış ve çobanın Allah'a yalvarış ve yakarışlarını anlatmıştır. Dede Ömer Rûşenî, bu eserinde *Mesnevî*'de geçen "*Musa ile Çoban Hikâyesi*"nin olay örgüsüne bağlı kalmış; fakat *Mesnevî*'deki beyitlerin sırasına bağlı kalmamış, olay örgüsü aktarımında kullanacağı bazı beyitlerin çevirisini verip söz konusu kıssayı işlemiştir.

Dede Ömer Rûşenî'nin *Mesnevî* ile ilgili yazdığı diğer eser *Neynâme*'dir (Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3838, 65b-100a). Diğer mesnevîlerinin de bulunduğu nüshada 65b-100a varakları arasında yer almaktadır. *Neynâme* ile ilgili müstakil bir çalışma Mustafa Uzun tarafından yapılmıştır (Uzun, 1990; Aydemir, 1990, s. 1-42; Tavukçu, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.06.2016); Demir, 2010, s. 1-3; Altıntop, 2015, s. 14-41). Gencay Zavotçu'nun tespitiyle de konusu ney olan bu eser neyin hikâyesini müstakil olarak ele alır (Zavotçu, 2009, s. 729). Eser, Millî

¹ Hidayet Ünal *Çobânnâme* adlı eser üzerine bir yüksek lisans tezi yapmış ve bu çalışmada Dede Ömer Rûşenî'nin eseriyle Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen "*Musa ile Çoban Kıssası*"nı mukayeseli bir şekilde incelemiştir. Suna Demir'in hazırladığı yüksek lisans tezinde de *Çobânnâme* metni yer almaktadır

Kütüphane'den elde ettiğimiz nüshaya göre 2020 beyitten oluşmaktadır. Eserin girişinde yer alan Farsça başlıkta, “ney”in sıfatlarından ve “ney”in insan-ı kâmile teşbih edilmesinden bahsedileceği bildirilmiştir. Eser baştan sona 28 farklı başlıkla bölümlere ayrılmıştır. İlk başlıkta eserin içeriğiyle ilgili bilgi veren Dede Ömer Rüşenî, 99b sayfasında bulunan “*Hâtime-yi Neynâme*” başlığıyla da eserin adını vermiştir. *Neynâme*, *Mesnevî*'nin ilk iki beytinin üç beyitten meydana gelen tercümesiyle başlar. Daha sonra ayet ve hadis alıntıları da kullanarak ney vasıtasıyla ilahî aşkı dile getirir. *Çobânnâme* mesnevisine “*Dinle neyden ne hikâyet kılır/ Ayrulıktan ne şikâyetler kılır*” diye başlayan Rüşenî, 2020'nci beyitte “*İşiden gören anı ihlâsıla/ Fâtiha ohuya 'âm u hâsıla*” beytini yazdıktan sonra “*temmet*” ifadesiyle metni tamamlar.

2.2. Mesnevî'nin Bir Kısımına Yapılan Mensur Şerhler

2.2.1. On Sekiz Beyit Şerhleri

2.2.1.1. İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî (ö. 1631-1632), *Fâtihu'l-Ebyât*

İsmail Rüşûhî'nin *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini şerh ettiği eser *Fâtihu'l-Ebyât* adını taşımaktadır. Semih Ceyhan ve Mustafa Topatan tarafından *Mesnevî*'nin dîbâce şerhi ve *Fâtihu'l-Ebyât* adını taşıyan on sekiz beyit şerhi müstakil bir eser olarak hazırlanmıştır (Ceyhan-Topatan, 2008). Söz konusu eserin bir nüshası Millî Kütüphane Adnan Ötügen Koleksiyonu adı altında 06 Hk 4212/5 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazmaları arasında *Fâtihu'l-Ebyât* adıyla kayıtlı olan eser, söz konusu yazmanın 45-62 varakları arasında bulunmaktadır. On yedi varak olan eserin mukaddimesinde Ankaravî, *Mesnevî*'nin başında bulunan on sekiz beyti ve bazı müşkil kelimeleri şerh ederek eserin adını *Fâtihu'l-Ebyât* koyduğunu ifade eder (Fâtihu'l-Ebyât, 44b-45a). Mukaddimenin ardından *Mesnevî*'nin ilk beytini yazarak şerhe başlar. Şerh esnasında konuyla ilgili gördüğü *Mesnevî* beyitlerini de yorumlayarak on sekiz beytin şerhini tamamlar.

2.2.1.2. Ağazâde Mehmed Efendi, (ö. 1652-1653), *Mesnevî Şerhi*

17'nci yüzyılda yaşayan Ağazâde Mehmed Efendi, *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini yapmıştır. Necip Fazıl Duru bu eserin metnini yayımladığı bir çalışma yapmış ve orada Ağazâde'nin, İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî'den etkilendiğini ifade etmiştir (Duru, 2003, s. 151-175).

Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 619 numarada bulunan eserde *Mesnevî Şerhi* varak 14a'dan itibaren başlamaktadır. “*Şerh-i Ağazâde Efendi rahmetullâhi aleyh*” başlığı atıldıktan sonra *Mesnevî*'nin ilk Farsça beyti kaydedilerek şerhe başlanır. Şarih ilk beytin tercümesini yapmamış, doğrudan şerhe geçer. Diğer beyitlere de baktığımızda hemen hemen aynı yaklaşımın devam ettiği görülür. Farsça beyitlerin tercümesini de bire bir karşılığını vererek değil, murat edilen anlamdan hareketle yorumlayarak verir. Beyitlerin şerhi yapılırken ayet ve hadisler, Hz. Ali'ye atfedilen bir söz, *Gülşen-i Râz*, *Muhammediye* ve *Mesnevî* gibi eserlerden örnekler kullanılmıştır.

2.2.1.3. Bağdatlı Âsım (Âsım Abdülazîz b. Seyyid Mehmed Rüstem) (ö. XIX. yy), *Mesnevî Şerhi*

Bağdatlı Âsım (Âsım Abdülazîz b. Seyyid Mehmed Rüstem) adına Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi 267 numarada kayıtlı olan Divan'ın sonunda yaklaşık dört varak süren ve *Mesnevî*'nin dîbâceyle birlikte on sekiz beyit şerhini içeren bir bölüm mevcuttur (Hayatı, eserleri ve *Mesnevî* şerhi için bkz.: Demirel, 2007a, s. 493; Güleç, 2008, s. 226; Temizel, 2009, s. 189; Özbeyli, 2014, s. 9-12). Dîbâce şerhiyle başlayıp on sekiz beytin şerhiyle devam eden bu kısmın sonunda da iki varak kadar tutan ve *Mesnevî*'nin birinci cildinden seçilmiş Farsça beyitler bulunmaktadır.

Mesnevî'nin dîbâcesini ve on sekiz beytini şerh eden Âsım, bu şerhin öncesinde kısa bir giriş yazar. Bu girişte *Mesnevî*'nin dîbâcesine ve on sekiz beytine daha önce birçok şerh yazıldığını, fakat çevresinde bulunanların mevcut şerhleri gözden geçirip böyle bir şerh istediklerini ifade eder. Bunun

üzerine Ankaravî'nin şerhinden faydalanarak dîbâce ve on sekiz beytin şerhini yapmaya niyetlendiğini bildirir. Âsım'ın dîbâce şerhine bakıldığında Ankaravî şerhinden yaptığı alıntılarla bu bölümü oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca dîbâcenin tamamını da şerh etmemiştir. Bağdatlı Âsım, öncelikle *Mesnevî* beyitlerinin Farsçasını vermiş ve daha sonra beyti tercüme etmeden şerhe başlamıştır. *Mesnevî* beyitlerinin şerhi esnasında da çoğunlukla Ankaravî'nin şerhinden faydalanmış ve onun cümlelerinden bazı parçaları aynen almıştır. Bunun yanı sıra kendi fikirlerini de yoruma dâhil edip ayet, hadis ve bazı alıntılarla şerhini tamamladığı görülmektedir. Şarihin, Divan'ın sonunda on sekiz beyti şerh ettiği kısım, toplamda dört varaktan oluşmaktadır. Abdülazîz Âsım'ın *Mesnevî*'nin on sekiz beytini şerh ettiği bu kısım, Ankaravî'nin şerhinden fikir ve ifade bakımından yapılan alıntılarla oluşturulan mücmel bir şerhtir.

2.2.1.4. Rızâeddîn Remzî (ö. XX. yüzyıl başları), *Lübb-i Mesnevî*

Rızâeddîn Remzî'nin *Lübb-i Mesnevî* adını taşıyan eserini Şener Demirel Lâtin harflerine aktarmıştır (Demirel, 2005b, s. 591-629). Eserin mukaddimesinde şarih, *Mesnevî*'nin daha önce birçok defa şerh edilmesine rağmen neden böyle bir şerhi kaleme aldığı hakkında açıklama yapar: Daha önceki şarihler kendi anlayışları miktarınca *Mesnevî*'deki manaları muhataplara aktarmışlardır. Dolayısıyla önceki şerhlerde ortaya konan düşünceleri doğru veya yanlış olarak değerlendirmek uygun değildir. Rızâeddîn Remzî de önceki şerhleri ve *Mesnevî*'nin on sekiz beytini okuduktan sonra kendi düşüncelerini yazma ihtiyacı duyar. On sekiz beyit *Mesnevî*'nin özü olması münasebetiyle de yaptığı şerhin adını *Lübb-i Mesnevî* koymuştur. Mukaddimede verdiği bu bilgilerden sonra *Mesnevî*'nin Arapça dîbâcesini parça parça tercüme edip ayet ve hadisler yardımıyla değerlendirir.

Mukaddimenin şerhini müteakip *Mesnevî*'nin Farsça beytini verip tercüme ettikten sonra şerhe başlar. Klasik şerh metoduyla kaleme alınan eserde, beyitlerde geçen kelimelerin lügat anlamlarından çok murat edilen anlamları üzerinde durulmuştur. Beytin tercümesinin ardından “*Şerh*” başlığını atan şarih, “*neyden murad, firaktan maksat, ateşten maksat...*” gibi ifadeler kullanarak kelimelerin beyitte hangi manaya geldiğini açıklar. Bu açıklamadan sonra kimi zaman “*Mahsul-i Beyt*”, “*Şu Hâlde Mahsul-i Beyt*”, “*Şu Hâlde Mana-yı Beyt*” gibi ifadelerle kimi zaman da “*Şerh*” başlığı altında doğrudan doğruya beytin şerhine geçer. Şerh esnasında yorumlarını ayet ve hadisler, manzum alıntılar ve meşhur sözlerle destekler (Demirel, 2005b, s. 591-629; Güleç, 2008, s. 227-229).

2.2.1.5. Son Dönemde Yapılan ve On Sekiz Beyti Kapsayan Bazı Şerhler

Ahmet Ateş, bir makalesinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin ilk on sekiz beytinin şerhini yapmıştır (Ateş, 2010, s. 37-50). Bu şerhi yaptığı makalede öncelikle *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytini verir ve tercümesini yapar. Daha sonra İsmail Rüsûhî, İsmail Hakkı Bursevî gibi şarihlerin *Mesnevî*'nin on sekiz beytini şerh ettiğini, fakat Mevlânâ'yı yeterince anlamadıklarını ifade ederek önceki şarihleri eleştirir. Ateş'e göre Mevlânâ'yı anlamak için bütün şerhler bir kenara bırakılmalı ve Mevlânâ'nın sözlerini herhangi bir tasavvufî sisteme uydurmaya çalışmadan ilk manasıyla kabul etmek gerekir. Bu düşüncelerin ifadesini müteakip on sekiz beytin şerhini neyin anlattıkları, neydeki aşk ateşi ve Mevlânâ'nın kendisinden bahsettiği bölüm olarak üç kısımda değerlendirir. Böylece on sekiz beytin şerhini Mevlânâ'nın hayatı ve yaşadığı çevreyi göz önünde bulundurarak yorumlar.

Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* adlı eserinin “*Bazı Tasavvufî Metinler ve Açıklamaları*” başlığı altında *Mesnevî*'nin on sekiz beytinin şerhini yapmıştır (Eraydın, 1994, s. 494-500). Bu bölümde önce *Mesnevî*'nin Farsça beytini Lâtin harfleriyle vermiş, daha sonra tercüme edip şerhe geçmiştir. Genellikle beyitlerde geçen kavramların murat edilen anlamlarını verdikten sonra sözü fazla uzatmadan beyitlerin anlamlarını açıklamıştır.

Bunlardan başka Ahmed Hakîm *Râh-ı Kadîm* adlı eserinde; Abdurrezzak Tek *Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mesnevî-yi Şerif* te; Kudsi Ergüner, hatıralarının sonunda “*Mevlevîlik ve Ney*” başlığı altında; Kemal Sönmez, *Açıklamaları ile Mesnevî Ummanından 18 Hakikat İncisi ve Türkçe Nazmedilmiş Seçme Beyitler* isimli eserinin “*18 Hakikat İncisi*” bölümünde; Erkan Türkmen, Süleyman Uludağ ve Kaan Dilek de *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini yapmışlardır (Güleç, 2008, s. 230-231).

2.2.2. Mesnevî'nin Bir Kısımına Yapılan Diğer Mensur Şerhler

2.2.2.1. Ebussuûd b. Sa'dullâh b. Lütfullâh b. İbrahim Elhüseynî Elkayserî (ö. XVI. yy), *Mesnevî Şerhi*

16'ncı yüzyılın ikinci yarısında III. Murad döneminde yaşayan Ebussuûd Elkayserî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili en geniş bilgi Turgut Koçoğlu'nun hazırladığı eserde bulunabilir (Koçoğlu, 2014b, s. 25-30). Şarihin hayatına ve *Mesnevî Şerhi*'ne değinen başka eserler de vardır (Demirel, 2007a, s. 482; Temizel, 2009, s. 91-92; Güleç, 2008, s. 159-160). 1577 yılında kaleme alınan *Mesnevî Şerhi*'nin yazılma sebebi olarak Koçoğlu şu bilgiye yer verir: *Mesnevî*'nin beyitleri çok kıymetli bir cevher gibidir ki herkesin onları anlaması mümkün değildir. *Mesnevî*'yi okuyup yazanlar çok olmasına rağmen, manasıyla amel eden pek yoktur. Bundan dolayı *Mesnevî*'deki hikmetler ve ilahi hakikatlerin açıklanmaya ihtiyacı vardır (Koçoğlu, 2014b, s. 19-20).

Mesnevî'nin dîbâcesini şerh etmeyen Ebussuûd Elkayserî, *besmele*, *hamdele*, *salveleden* sonra dîbâceden yaptığı alıntılarla beyitlerin şerhine başlar. *Mesnevî*'nin birinci cildini şerh eden Kayserî, beyitlerin şerhinde uzun kelime izahları yapmamış, bazen metnin karşılığını vermekle yetinmiş bazen de beyitlerin karşılığını yorumlayarak vermiştir. Yorumlarını ayet, hadis, üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) söylediği şiirler, din ve tasavvuf büyükleriyle efsanevi kahramanlar hakkında anlattığı kıssalar vasıtasıyla genişletmiş, fakat gereğinden fazla malumat vermeden kastedilen manayı aktarmakla yetinmiştir (Koçoğlu, 2014b, s. 56-67). İlk beyti mısra mısra geniş bir şekilde şerh ettikten sonra, diğer beyitlerin şerhini bu kadar geniş tutmamıştır. Beyitleri mısra mısra şerh etme yolunu seçen Ebussuûd Elkayserî, ihtiyaç duyduğunda bazı mısraların şerhini genel anlayışından farklı olarak biraz daha genişleterek vermiştir. Son olarak *Mesnevî*'de yer alan başlıkların şarih tarafından şerh edilmediğini, sadece başlıkların Farsçasının verildiğini söyleyebiliriz.

2.2.2.2. Bosnalı Sûdî Efendi (ö. 1595), *Mesnevî Şerhi*

Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Bosnalı Sûdî Efendi'nin 16'ncı yüzyılın ikinci yarısında *Mesnevî*'nin altıncı cildinin bir bölümüne mensur bir şerh yazdığı bildirilmektedir (Çelik, 2002, s. 81; Güleç, 2008, s. 181; Temizel, 2009, s. 158). Yalnız burada şunu belirtmekte fayda vardır ki Şener Demirel Bosnalı Sûdî'nin *Mesnevî Şerhi* adlı eserinin, *Mesnevî*'nin dördüncü cilt şerhinden oluştuğunu ifade etmektedir (Demirel, 2007a, s. 482). Abdülbâkî Gölpınarlı ise kaçınıcı cilt olduğunu söylemediği eser hakkında bir değerlendirme yapar ve şerhin anlayış bakımından hatalı olup pek tanınmadığını söyler (Gölpınarlı, 2006, s. 140). İsmail Güleç'in değerlendirmesine göre eser, *Mesnevî*'nin altıncı cildinde bulunan “*Bilal'in Allah Bir Dediği İçin İşkence Görmesi*” hikâyesi ile başlayıp yine aynı cildin “*Sultan Mahmut ve Hintli Köle*” hikâyesinin ortalarına kadar yaklaşık 600 beyitlik bir risaledir (Güleç, 2008, s. 181). Eserde ayet ve hadislere yer verilerek bunlar harekelenmiştir (Temizel, 2009, s. 158). Eserle ilgili Şener Demirel'in yaptığı tespit de şerhin başarılı olduğu ve eserde şarihin dinî-tasavvufi bilgisini gösteren ayet, hadis ve başka kaynaklardan yapılan alıntuların bulunduğu bildirilmektedir (Demirel, 2007a, s. 482).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_K.000451 numarada bulunan eser, *Mesnevî*'nin altıncı cildinin bir bölümüne yapılmış şerhtir. Eserin “1b” sayfasına sonradan eklenen

bir not bunu şu şekilde ifade eder: “*Bu eser (Sûdî)’nin Mesnevî-yi Şerîf tercümesinden bir parçadır, altıncı cildin ikinci sülüsüdür.*” Bunun yanı sıra “1a” sayfasının en üstünde bulunan yazıya bakılırsa orada da “*Bakiyye-yi cild-i sâdis-i Sûdî*” ifadesi kayıtlıdır. Elimizde bulunan metinde *Mesnevî Şerhi*, sayfa “2a”da bulunan “*Mînetâned kuh keşîden rahtîşân*” mısrasıyla başlar. Bu mısranın bulunduğu beytin birinci mısrası da muhtemelen altıncı cilt şerhinin önceki bölümünde kalmıştır. Buna göre Sûdî’nin *Mesnevî Şerhi*’nin, yaklaşık 900 beyitlik bölümü şerh ettiği birinci kısmı şimdilik ele geçmemiştir. Ayrıca elimizdeki metnin devamının da nerede olduğuyula ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Şu an itibarıyla elimizde, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden yaklaşık 600 beytin şerh edilmiş metni vardır.

Sûdî’ye ait *Mesnevî Şerhi* toplamda 147 varaktan meydana gelmektedir. “*Pes ki efvûd ân şehenşeh bahtîşân/ Mînetâned kuh keşîden rahtîşân*” beytinin ikinci mısrasıyla başlayan şerh metni, “*Asl-ı hod cezbest lîk iy hâcetâş/ Kâr kun mevkûf-ı ân cezbe mebâş*” beytinin şerhiyle son bulmaktadır. *Mesnevî* beyitleri üstü sürhlerle çizilmiş, bölüm başlıkları ise tamamen sürhlerle yazılmıştır. Bosnalı Sûdî Efendi’nin *Mesnevî Şerhi*’nde, Farsça beyitler ve bölüm başlıkları, ayet ve hadisler, Arapça ve Farsça ifadeler hareketli bir şekilde kaydedilmiştir. Hatta şarih, Türkçe kelimelerin yazımını bile yer yer harekeyle göstermiştir.

Bosnalı Sûdî’nin eserinde *Mesnevî* beyitlerinin mısra mısra şerh edildiği görülmektedir. Şarih birinci mısrayı verip genişçe tercüme ettikten sonra ikinci mısraya geçer ve birinci mısra ile de ilişkilendirerek beytin şerhini ikmal eder. Bunu yaparken kelime anlamları üzerinde bir dilci hassasiyetiyle durmuş, Şem’î ve Ankaravî’de olduğu gibi kelime ve eklerin anlamını vererek açıklamalar yapmıştır. Metnin birçok yerinde ayet ve hadisler yardımıyla şerhini desteklemiştir. Bunun yanı sıra Sa’dî ve Hâfız’ın şiirlerinden örneklere de rastlanmaktadır.

2.2.2.3. Hacı İlyaszâde Ömer (Sivahlı) (ö. 1625), *Mesnevî Şerhi*

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Hacı İlyaszâde Ömer’in bir *Mesnevî Şerhi* olduğunu ve bu şerhin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Ty. 196’da bulunduğunu Şener Demirel ve İsmail Güleç bildirmektedir (Demirel, 2007a, s. 484; Güleç, 2014, s. 61-62). Söz konusu eser tarafımızdan temin edilemediği için burada, Şener Demirel’in verdiği bilgileri aktarmakla yetineceğiz. Abdülmecîd-i Sivâsî’nin müridi olan Hacı İlyaszâde Ömer, *Mesnevî Şerhi*’nde hem Şemseddîn-i Sivâsî hem de Abdülmecîd-i Sivâsî’den etkilenmiş ve şerhinde bu iki zatın şiirlerinden örnekler vermiştir. *Mesnevî Şerhi*’nde şerh edeceği beyti verdikten sonra beyitte yer alan kelimelerin grameri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Şerhi yaparken de ayet ve hadisler dışında değişik kaynaklardan faydalanmıştır (Demirel, 2007a, s. 484).

Demirel, bu makaleden başka “*Mesnevî’nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu*” başlıklı bildirisinde Hacı İlyaszâde’nin *Mesnevî Şerhi*’nde “ney” kavramını değerlendirmesi üzerinde durmuştur. (Demirel, 2007b, s. 164-165). İsmail Güleç de “*Mesnevî-i Şerîf’in Üçüncü Beytine Farklı Bir Şerh Denemesi*” adlı yazısında *Mesnevî*’nin üçüncü beytine Hacı İlyaszâde Ömer’in yaklaşımı hakkında bilgi verir (Güleç, 2014, s. 61-62).

2.2.2.4. Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1639), *Şerh-i Mesnevî*

17’nci yüzyılda yaşayan Abdülmecîd-i Sivâsî’nin *Mesnevî* üzerine birkaç çalışmasının olduğundan kaynaklarda bahsedilmektedir (Daha geniş bilgi için bkz.: Temizel, 1996, s. 97-98; Gündoğdu, 1997, s. 174-213; Çelik, 2002, s. 85; Gündoğdu, 2005, s. 103-123; Gölpınarlı, 2006, s. 142; Tan, 2006, s. 16-21; Demirel, 2007a, s. 485; Güleç, 2008, s. 160-163; Temizel, 2009, s. 164-165; Bozaslan, 2016, s. 257-279). Bu bölümde, burada verilen kaynaklardan hareketle Sivâsî’nin *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri hakkında bilgi verilecektir.

Turkish Studies

Sivâsî, *Şerh-i Mesnevî* adlı eserinde *Mesnevî*'yi birinci cildin ortalarına kadar şerh etmiştir. Kaynaklarda *Mesnevî*'nin birinci cildinden 1315 ve 1699 beytin şerh edildiğine dair farklı bilgiler mevcuttur (Gündoğdu, 2005, s. 117; Güleç, 2008, s. 161). Eser mukaddimeyle başlar ve Sivâsî burada kendisini bu eseri yazmaya iten sebepleri açıklar. Buna göre Sivâsî, mevcut şerhleri yeterli görmeyip beyitlerin hangi ayet ve hadise işaret ettiğini, sülukta hangi makama karşılık geldiğini açıklamak düşüncesiyle şerhini kaleme almıştır. *Mesnevî*'nin dîbâcesini şerh etmeden beyitlerin şerhine başlayan Abdülmecîd Sivâsî, beyitleri ifadeler hâlinde tercüme ettikten sonra konuyla ilgili açıklama yapar. Gerek gördüğü yerlerde kelimelerin dil bilgisi özelliklerinden bahsedip ayet, hadis, Arapça ve Farsça beyit ve ifadeler vasıtasıyla şerhini genişletmiştir (Gündoğdu, 2005, s. 115-119; Güleç, 2008, s. 161).

2.2.2.5. Pîr Muhammed Efendi (ö. XVII yy.) *Hazînetü'l-Ebrâr*

Ali Temizel'in verdiği bilgiye göre Pîr Muhammed Efendi'nin, *Mesnevî*'nin ilk dört cildinin tercüme ve şerhini yaptığı fakat söz konusu şerhlerin üçüncü ve dördüncü ciltlerine ulaşıp bir ve ikinci ciltlerine ulaşılamadığı bildirilmektedir. *Mesnevî*'yi şerh ederek *Hazînetü'l-Ebrâr* adını verdiği eseri 1026/1617 yılında tamamlamıştır. Farsça bir mukaddimeyle başlayan eserin üçüncü cildinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 179 numarada, dördüncü cildin iki nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Mülhak 33 numara ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü 440 numarada bulunmaktadır (Temizel, 1996, s. 94-95; Temizel, 2009, s. 97). Şener Demirel ise *Hazînetü'l-Ebrâr* adlı eserin, nerede bulunduğuyla ilgili bir bilgi vermeden dördüncü cildin şerhini içerdiğini ifade eder. Şener Demirel'in verdiği bilgiye göre Mevlevî olan şarihin adı, eserin sonunda bulunan kayıta "Pîr Muhammed Mevlevî Eşşehir Becân-ı Âlem" şeklindedir. *Hazînetü'l-Ebrâr* namındaki *Mesnevî* şerhini 1617 yılında tamamladığı ve eserinde Fenâyî Sultan ile Üftâde Hazretleri'nin etkisinde kaldığı bildirilmektedir (Demirel, 2007a, s. 487). Pîr Muhammed'le ilgili olarak İsmail Güleç de şarihin, mutasavvıflar arasında Cân-ı Âlem Efendi, halk arasında Şeyh Budak ismiyle meşhur olduğunu aktarır. *Mesnevî*'nin ilk dört cildini şerh eden şarih, eserini 1026/1617 tarihinde tamamlamıştır. İsmail Güleç üçüncü cildin Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 308 ve Halet Efendi 179 numarada iki nüshası bulunduğu bilgisini verir. Dördüncü cildin de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü 440 numarada ve Üsküdar Selimiye Kütüphanesinde olmak üzere iki nüshasının bulunduğu belirtir. Eserin ilk iki cildinin yeri tespit edilememiştir (Güleç, 2008, s. 163-164).

Pîr Muhammed'in eseriyle ilgili Ali Temizel ve İsmail Güleç *Mesnevî*'nin ilk dört cildinin şerhi olduğu, Şener Demirel ise dördüncü cildin şerhini içerdiği bilgisini verir. Bizim tespitimize göre Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 33 numarada *Şerhü'l-Mesnevî* adıyla kayıtlı ve baştan eksik olan *Mesnevî* şerhi birinci cilde aittir. İlk sayfanın kenarına müstensihin kaydettiği "*cild-i evvel*" ifadesi de bunu doğrular niteliktedir. Eldeki metin, Adnan Karaismailoğlu ve Derya Örs'ün hazırladığı *Mesnevî-yi Ma'nevî* adlı esere göre 1646 numaralı beytin şerhi ile başlar ve birinci cildin son beytiyle biter. Pîr Muhammed eserinde, *Mesnevî*'nin birinci cildinin büyük bir bölümünü şerh etmiştir. Şarih beyitleri mısra mısra verip mısraları biraz genişçe tercüme ettikten sonra şerhe geçmiş ve eserin sonlarına doğru şerhler oldukça kısalmış ve neredeyse birçok beyti tercümeyle yetinmiştir. Eldeki nüshanın sonunda bulunan kayda göre de 1043 (1634) yılının Zilkade ayında tamamlanmıştır.

Halet Efendi 179 numarada bulunan Pîr Mehmed Efendi ismine *Hazînetü'l-Ebrâr* adıyla kayıtlı olan eser ise *Mesnevî*'nin üçüncü cildine ait bir Farsça şerhtir. Eserin başında ve sonunda şarihi ve eserin yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

2.2.2.6. Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661), *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*

Sarı Abdullah Efendi, *Mesnevî*'nin birinci cildini beş cilt hâlinde şerh etmiştir (Sarı Abdullah Efendi ve şerhiyle ilgili bkz.: Aytekin, 2002, s. 51-238; Çelik, 2002, s. 85-86; Demirel, 2007a, s.

489; Güleç, 2008, s. 199-200; Temizel, 2009, s. 166-167; Ayçiçeği, 2014, s. 189-211). Bu çalışma esnasında TBMM arşivinde açık erişime sunulan 4 ciltlik (bir, üç, dört ve beşinci ciltlerin bulunduğu) *Mesnevî* şerhinden faydalanılmıştır (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/52>; Erişim Tarihi: 27.07.2016). 1625-1631 yılları arasında kaleme alınan bu esere, şarihin rüyasında Mevlânâ'dan aldığı bir işaretle başlanmıştır. Tasavvufi bir ansiklopedi niteliğinde olan ve geniş bir bilgi birikiminin yansıtıldığı eserin mukaddime şerhinden önce Mevlânâ'nın hayatı hakkında bilgi verilmiştir (Güleç, 2008, s. 165).

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî adını taşıyan eser, Allah'ın varlığından ve birliğinden bahseden bir tevhit bölümüyle başlar. Daha sonra şarih *Na'tu'n-Nebî, Dermedh-i Çihâryâr-ı Güzîn, Dervâş-ı Evliyâ-yı Kümmel* gibi başlıklarla Hz. Muhammed, dört halife ve evliyalardan bahsedip *Derbeyân-ı Sebeb-i Telif* kısmını kaleme alır. Eserin adını *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* olarak belirtip menkıbelerden de faydalanarak Mevlânâ'nın hayatı hakkında bilgi verir. Yine bu bölümde Fatiha suresini açıkladıktan sonra *Münâcât, Mukaddime, Derbeyân-ı Hazarât-ı Hamse, Mev'ize-yi Müfide* başlıkları altında konuyla ilgili açıklama yapar. Bu bölümde tekrar *Münâcât* başlığı altında Allah'a yakarıştan sonra *Mesnevî*'nin mukaddimesini şerh etmeye başlar. Mukaddimenin şerhini müteakip *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin yazılışıyla ilgili olarak Mevlânâ ve Hüsameddin Çelebi arasında geçen muhavereyi aktarır *Mesnevî* beyitlerinin şerhine geçer. Sarı Abdullah Efendi ilk üç beyti mısra mısra tercüme ettikten sonra söz konusu beyitlerin şerhini yapar. Bundan sonra da genel olarak beyitleri mısra mısra tercüme edip şerhe geçmiştir. Bunun yanı sıra birkaç beyti yine mısra mısra tercüme ettikten sonra beyitleri toplu olarak şerh ettiği kısımlar da vardır. Yalnız burada şunu belirtmekte fayda vardır ki şarih metin şerhini yaparken muhteva üzerinde durmuş, klasik şerhlerde görülen kelime bilgisi ve gramer özelliklerine değinmemiştir (Güleç, 2008, s. 165). Eserde genel olarak sanatlı bir dil kullanan Sarı Abdullah Efendi, bazen de konuşulan Türkçeye yakın kısa ve sade cümlelere yer vermiştir (Çelik, 2002, s. 86).

Sarı Abdullah Efendi *Mesnevî* şerhinde *Kûtu'l-Kulûb, Menâzilü's-Sâirin, Avârif, Nefehâtü'l-Üns, Füsûsü'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiyye* gibi tasavvufi eserlerden; tefsir ve hadis kitaplarından; *İhyâ, Mişkâtü'l-Envâr* ve bunun gibi genelde Gazâlî'ye ait eserlerden faydalanmıştır (Aytekin, 2002, 119-181). Beyitlerin şerhinde geniş bir malumat verilirken ayet ve hadislerden, Türkçe-Arapça-Farsça ifadelerden, manzum ve mensur metinlerden, *Mesnevî*'nin diğer ciltlerinde yer alan beyitlerden faydalanılmıştır.

2.2.2.7. Dervîş Muhammed Şifâyî, (1014/1605-1083/1673) *Eşşerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar*

Dervîş Şifâyî'nin *Eşşerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyyi'l-Muhtasar* adlı *Mesnevî Şerhi* iki ciltten meydana gelmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi Darülmesnevî 209 numarada kayıtlı bulunan eser toplamda 390 varaktan oluşur. Söz konusu yazmanın ilk 238 varaklık kısmı *Mesnevî*'nin birinci cildinin, 240. varaktan sonrası da ikinci cildin şerhine ayrılmıştır. Şifâyî'nin *Mesnevî*'nin iki cildini şerh ettiği bu eserin birinci cildi üzerine Mehmet ÖZDEMİR tarafından müstakil bir çalışma yapılmıştır (Özdemir, 2016, s. 21-38). Bu çalışma esnasında Özdemir'in hazırladığı eser temel alınmakla beraber daha önce konuyla ilgili bilgi veren çalışmalardan da faydalanılmıştır (Demirel, 2007a, s. 489; Güleç, 2006, s. 141-142; Güleç, 2008, s. 146; Temizel, 2009, s. 167-168; Koçoğlu, 2009, s. 9; Dağlar, 2009, s. 48).

Şifâyî birinci cilt şerhinin başında, Mısır Mevlevîhânesi'nde iken kendisine *Mesnevî* naklinin siparişi edildiğini, Sürûfî'nin çeşitli hikâyelerle, Ankaravî'nin de ayet ve hadislerle konuyu uzattığını söyledikten sonra kürsüde nakledecek ve dinleyeni sıkımayacak derecede *Mesnevî*'yi kısa bir şekilde şerh ettiğini bildirir. Söz konusu şerhin 1073 (1662-1663) senesinde başladığı ve 1080 senesi Zilkâde'sinde (1670 Mart-Nisan) tamamlandığı kayıtlıdır. 1080 yılında tamamlanan şerh metni

müsvedde hâlinedir. Şifâyî'nin müritlerinden olan Derviş Mustafa Ispartavî, 1080 yılında müsveddeleri temize çekmek istediğini belirtmiştir. Buna göre aynı yıl müsveddelerin temize çekme işlemi başlamış (olmalı) ve eserin sonunda bildirilen tarihe göre birinci cildin temize çekme işlemi 1081 yılında tamamlanmıştır.

İkinci cildin başına, muhtemelen eseri temize çeken Derviş Mustafa Hamîdî tarafından, Farsça bir mukaddime yazılmış ve bu mukaddimede Muhammed Şifâyî'nin diktesiyle ikinci cilde 23 Rebiülevvel 1080 Çarşamba günü başlandığı bildirilmiştir. İkinci cildin sonunda eserin 18 Şaban 1083 Perşembe günü Mevlvî Derviş Gulâmî yardımıyla tamamlandığı ve Mısır Mevlvîhânesi duacısı Derviş Mustafa Hamîdî tarafından yazıldığı kayıtlıdır.

Derviş Muhammed Şifâyî, şerhinin mukaddimesinde de belirttiği gibi *Mesnevî*'yi çok uzatmadan, genişçe tercüme sayılabilecek ifadelerle şerh etmiştir. Fakat nüsha farklarından bahsettiği, tasavvufî yorumlarla salike nasihatlerde bulunduğu, beytin manasını daha iyi açıklamak istediği, konuyu ayet ve hadisler yardımıyla değerlendirdiği zaman beyitler için yapılan yorumların uzadığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra beyitlerin çoğunu sözü kısa tutarak geniş bir tercümeyle ve beyitlerdeki remizlerin karşılıklarını vermekle yetinmiştir. Bunun sonucu olarak da kürsüde nakledilecek ve dinleyeni sıkımayacak kadar kısaltılan, fakat yeri geldiğinde gerekli açıklamaların yapıldığı, meramın tam olarak anlatıldığı bir şerh meydana gelmiştir.

2.2.2.8. Seyyid Mehmed Ali (ö. 1209/1794-1795) *Mesnevî-yi Ma'nevî*

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2780 numarada *Mesnevî-yi Ma'nevî* adındaki eser, Elmevlvî Esseyyid Mehmed Ali adına kayıtlıdır. Şeyh Seyyid Ebû Bekir Dede'nin Konya'da Mesnevîhânlık yapan ve Yenikapı Mevlvîhânesi'nde şeyhlik görevi verilen oğlu Esseyyid Mehmed Ali 1209 (1794/1795) yılında vefat etmiştir (Esrar Dede, 2000, s. 238; Sahîh Ahmed Dede, 2011, s. 338). İbrahim Halil Tuğluk'un "*Türk Edebiyatında Bahâristân*" adlı makalesinde bildirdiğine göre Ali Elmevlvî'nin *Mesnevî* şerhinden başka Molla Câmî'nin Bahâristân adlı eserini tercüme ettiği *Tuhfe-yi Âsitân Tercüme-yi Bahâristân* adında bir eseri vardır (Tuğluk, 2016, s. 47). Şener Demirel ve Ali Temizel, şarih ve eser hakkında kısa bilgiler vermektedir (Demirel, 2007a, s. 490-491; Temizel, 2009, s. 103).

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2780 numarada *Mesnevî-yi Ma'nevî* adıyla kayıtlı olan ve 435 varaktan oluşan eser, *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk 1825 beytinin mensur şerhidir. Eserin sonunda yer alan "*Cüz-i evvel temâm şud încâ*" (Birinci cüz burada tamamlandı.) ifadesine göre eserin devamının olması muhtemeldir, fakat şimdilik böyle bir esere rastlanmamıştır. Mehmed Ali Elmevlvî, eserine *Mesnevî*'nin dîbâce şerhiyle başlar ve dîbâceyi parça parça şerh eder. Dîbâce şerhinden sonra varak 21a'da sayfa kenarına "*İbtidâ-yı Mesnevî*" başlığını atarak *Mesnevî* beyitlerinin şerhine başlamıştır. İlk on sekiz beyti geniş bir şekilde şerh eden şarih, daha sonraki beyitlerde genel itibarıyla bu anlayışını devam ettirmiştir. Bunun yanı sıra beyitlerde murat edilen anlamların kısa bir şekilde verildiği yerler de vardır. Şarih, beyitleri ister geniş bir şekilde ister kastedilen anlamı vermek yoluyla şerh etsin, beyitlerde geçen kelimelerin gramer özelliklerine değinmeden ayet ve hadislerden, tasavvufî şahsiyetlerin eserlerinden yaptığı alıntılar vasıtasıyla şerhini oluşturmuştur. İmâm Fahr-ı Râzî, İmâm Cafer bin Muhammed Bâkır, İbn Arabî, Mevlânâ, Sadreddin Konevî, Sürûrî gibi şahsiyetlerin eserlerinden isim vererek alıntılar yapmıştır. Fakat herhangi bir isim zikretmeden yaptığı alıntılar da mevcuttur. *Mesnevî-yi Ma'nevî* adlı şerhte, *Mesnevî*'de yer alan konu başlıkları kırmızıyla yazılı; Farsça *Mesnevî* beyitlerinin, ayet, hadis, Arapça-Farsça manzum-mensur alıntılarının üstü kırmızıyla işaretlidir.

2.2.2.9. Tâlibî Hasan Efendi (ö. 1717-8) *Yetîmü's-Şürûh*

Rumeli'nin İştib kasabasında doğan Tâlibî Hasan Dede, tahsilini tamamlayıp kadılık yapmış, Selanik ve Mısır Mevlevîhanelerinde şeyhliklerde bulunmuş ve 1130 (1717/1718) yılında vefat etmiştir (Demirel, 2007a, s. 491; Temizel, 2009, s. 104). Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2080 numarada kayıtlı olan eserin mukaddimesinde şarih, Selanik'teki görev yerine gidişi, eseri yazmaya karar veriş ve eserin ismi hakkında çeşitli bilgiler verir. Mukaddimeye göre Bostan Çelebi, Selanik'te kurulan Mevlevîhaneye Hasan Dede'yi 1102 (1691) yılının Recep ayı başında şeyh ve Mesnevîhan olarak göndermiştir. Hasan Dede, aynı sene Zilkade başında Selanik'e ulaşıp meşihata geçer. Selanik Mevlevîhanesinde, Hasan Dede'nin gelişinden önce çıkan yangın münasebetiyle oranın eski şeyhi, *Mesnevî* şerhlerini bir sandıkta saklamış ve daha sonra kendi yerine gelen Hasan Dede'ye teslim etmiştir. Hasan Dede bu sandığı kontrol ettiğinde Ankaravî şerhinin üçüncü cildinin olmadığını görür. Hiç olmazsa Sürûrî veya Şem'î'nin şerhleriyle idare etmeyi düşünmüş, fakat onları da bulamayınca anlaşılması zor kısımları lügat kitaplarından, Ankaravî'nin Câmiu'l-Âyât'ından faydalanarak *Mesnevî*'nin eksik olan üçüncü cilt şerhini yazmaya karar vermiştir. Bu şekilde yazmaya niyetlendiği eserin ismini *Yetîmü's-Şürûh* koyar (1b-2b). 1103 (1692) senesi Zilhicce ayının yedisine denk gelen Çarşamba gecesi başladığı eseri, 24 Rebiülevvel 1106 (1694) tarihinde tamamlar. Eser 365 varaktan meydana gelmektedir.

Tâlibî Hasan Dede, *Yetîmü's-Şürûh* adını verdiği eserine *Mesnevî*'nin üçüncü cildinin mukaddimesini şerhle başlar. Ayet ve hadislerden, Mevlânâ ve İbn Fâriz'ın eserlerinden faydalanarak mukaddimenin şerhini tamamlayıp "*Evvel-i Ebyât-ı Mesnevî-yi Şerîf*" başlığını atarak *Mesnevî*'nin üçüncü cildinde yer alan beyitlerin şerhine geçer. *Mesnevî*'nin Farsça beyitlerini kaydedip tercümesini yaptıktan sonra şerhe geçen Hasan Dede; Ka'b bin Züheyr, İbn Fâriz, Mevlânâ, Abdurrahman Câmi, İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî gibi şahsiyetlerin eserlerinden, ayet ve hadislerden faydalanarak beyitleri yorumlar. Genel olarak *Mesnevî* beyitlerini geniş bir tercüme diyebileceğimiz ifadelerle şerh eden şarih; bazı beyitlerde ayet, hadis ve "*Şi'r, Misra, Rubai*" gibi başlıklar altında yaptığı alıntılar vasıtasıyla yorumunu geniş tutmuştur. *Yetîmü's-Şürûh* adlı eserde geçen *Mesnevî* başlıkları, ayet ve hadisler kırmızı ile yazılmış; *Mesnevî* beyitleri ve diğer alıntılarının üstü kırmızı ile işaretlenmiştir. Yalnız 359 numaralı varaktan şerhin sonuna kadar olan kısım, sadece siyah renkte yazılmış ve bu bölümde hiçbir işaretleme yapılmamıştır.

2.2.2.10. İsmail Hakkı Bursevî (1653-1725), *Rûhu'l-Mesnevî*

İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Mesnevî* adını taşıyan ve *Mesnevî*'nin ilk cildinin 748 beytinin şerhinden oluşan eseri, 1287 (1871) yılında Matbaa-yı Âmire tarafından iki cilt hâlinde basılmıştır. Söz konusu eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Osm_K.05229 ve MC_Osm_O.00502-02 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır. *Rûhu'l-Mesnevî*'nin birinci cildi Arapça bir mukaddime ile başlar. Mukaddimedede belirttiğine göre şarih, dostlarının ısrarı, *Mesnevî*'den rastgele açıp okuduğu beyit (tefeül etmesi) ve rüyasında birinci cildin şerhini içeren büyük bir cildin verilmesi gibi sebeplerle şerhe başlamaya karar verir (Avşar, 2007, s. 60-61; Güleç, 2008, s. 168). *Mesnevî*'nin dibâcesini şerh etmeyen şarih, daha sonra birinci beytin Farsçasını yazarak şerhe başlar.

Mesnevî beyitlerini on beş ve on altıncı beyitler hariç tek tek mufassal bir şekilde şerh etmesi, eserin dikkat çekici yönlerinden biridir. Mufassal şerhlerden biri olarak değerlendirilen eserde Bursevî, öncelikle *Mesnevî* beyitlerinde geçen hemen her kelimenin lügat ve murat edilen anlamı üzerinde durmuştur. Kelime açıklamalarını tamamladıktan sonra "*Mana-yı Beyt Budur ki*" ifadesiyle beytin tercüme ve şerhine geçmiştir. *Mesnevî* beyitlerini şerh ederken zengin bir atıf kaynağı kullanmıştır. Ayet ve hadisler, tefsir, kelâm, coğrafya, fıkıh, felsefe, astronomi kitapları, tasavvufî eserler atıf yaptığı kaynaklardandır. Çeşitli kaynaklardan yaptığı manzum ve mensur alıntılarla

konuyu yeteri kadar açıkladıktan sonra “*Limuharririhi*” ifadesini kullanarak bazen kendisine bazen de başkasına ait manzum bir parçayla şerhini tamamlar (Sevgi, 1994, s. 43; Çelik, 2002, s. 86-87; Avşar, 2007, s. 62-64; Demirel, 2007a, s. 492; Güleç, 2009, s. 222). Bir mutasavvıf olan Bursevî, Mevlânâ'nın eserinden hareketle geçmiş tasavvufi birikimi, irfani bir yaklaşım ve dikkat çekici buluşlarla veren özgün bir şarihtir (Avşar, 2007, s. 60).

2.2.2.11. Âbidin Paşa (1843-1906), *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf*

Âbidin Paşa'nın *Mesnevî*'nin birinci cildinin şerhini yaptığı *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf* adlı eseri dışında, *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer alan “*A'râbî Kıssası*”nı şerh ettiği bir eseri daha vardır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC_Osm_0.00174 numarada *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf-i A'râbî Hikâyesi* adıyla kayıtlı eserinin girişinde yer alan “*İhtar-ı Mahsûs*” başlığı altında, daha önce şerh ettiği bu kıssadaki hikmetleri herkesin daha rahat okuyup anlayabilmesi için tekrar şerh etme ihtiyacı duyduğunu belirtir (s. 1). Bu eserde hikâyenin başlığı ve başlıkta geçen kelimeler hakkında bilgi verdikten sonra *Mesnevî*'nin Farsça beyitlerini kaydedip “*Tercüme*” başlığı ile beyitlerin tercümelerini, “*Şerh*” başlığı ile de beyitlerin izahını yapmıştır.

Âbidin Paşa'nın *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf* adlı eseriyle ilgili daha önce birçok çalışma yapılmıştır (Şimşekler, 1992; Çelik, 2001; Çelik, 2002, s. 87-88; Çalık, 2003; Çelik, 2005, s. 676; Demirel, 2007a, s. 495-496; Karaçorlu, 2007; Güleç, 2008, s. 173-176; Temizel, 2009, s. 112). Bu çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında HP_Osm_00174-01, HP_Osm_00174-02, HP_Osm_00174-03, HP_Osm_00174-04, HP_Osm_00174-05, Bel_Osm_0.00087-01/03 demirbaş numaralarıyla kayıtlı eserler kullanılmıştır. *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf* adlı eserinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildini tamamen şerh eden Âbidin Paşa, mukaddimeye hamdele ve salvele ile başlayıp devrin padişahı II. Abdülhamid'in övgüsüne geçer. Daha sonra Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden ve ona yazdığı şerhten bahseder ki bu şerhi yazmaktaki amacı açık ifadelerle ve muhtasar bir şekilde *Mesnevî*'deki manaları herkesin okuyabileceği bir seviyede anlatmaktır. Bu mukaddimeyi müteakip Âbidin Paşa ve Mevlânâ'nın hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra “*İhtarât*” başlığı altında okuyuculara üç madde hâlinde *Mesnevî*'nin nasıl okunup anlaşılacağına yönelik tavsiyeler vardır. Buna göre okuyucu *Mesnevî*'de anlatılan hikâyelere değil, bu hikâyelerin manasına bakmalıdır. Yani bir bakkalın bir papağanının olması hikâyenin suretidir ki okuyucu surette kalmadan o hikâye vasıtasıyla anlatılmak istenen derin anlama bakmalıdır. İkinci olarak Mevlânâ'nın içindeki aşk ateşi münasebetiyle okuyucuya haber vermeden hikâye anlatmayı bırakarak arif lisanından Allah'a yalvarıp yakardığı ve tekrar hikâyeye döndüğü kısımlara dikkat edilmelidir. Üçüncü olarak da *Mesnevî*'de geçen hayvan hikâyeleri insanlara, akıl, fikir, nefis gibi kavramlara işaret olarak anlaşılmalıdır. Okuyucuyu bu şekilde hazırladıktan sonra *Mesnevî*'nin Arapça dîbâcesini verip tercümeye geçer.

Dîbâce tercümesinin ardından *Mesnevî* beyitlerinin tercüme ve şerhine başlar. Beyitlerin şerhini yaparken önce *Mesnevî*'nin Farsça beytini verir, daha sonra “*Tercüme*”, “*Şerh*” gibi başlıklar atarak beyitlerin tercüme ve şerhini aktarır. Bazen tercüme esnasında bazen de şerh kısmında beyitte geçen kelimelerle ilgili açıklamalar yapmıştır. Genel itibarıyla *Mesnevî* beyitlerinin hemen tamamını şerh eden şarihin, bazı beyitlerin tercümesinden sonra “*azade-yi şerhtir, vareste-yi şerhtir, şerhe muhtaç değildir...*” gibi ifadelerle şerh etmediği beyitler de vardır. Beyit şerhlerinde ayet ve hadisler öncelikli başvuru kaynaklarıdır. Bunun yanı sıra İsmail Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi, İsmail Hakkı Bursevî, Fahreddîn-i Râzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Feridüddîn Attâr, Abdurrezzak Kâşânî gibi şahsiyetlerin eserlerinden faydalanmıştır (Çelik, 2001, s. 97-101). Şerhinde hemen her konuya değinen Âbidin Paşa, bazen sağlıklı olmak için insanın yapması gerekenleri aktarır bazen de Eflatun, Aristo gibi Batılı düşünürlerin fikirlerini yorumlarına dâhil eder (Demirel, 2007a, s. 496; Güleç, 2008, s. 175). Böylece ele aldığı meselenin daha iyi anlaşılmasına hizmet eden Âbidin Paşa, *Mesnevî*'nin derin anlamlarını, açık ve anlaşılır bir şekilde okuyucuya ulaştırmaya çalışmıştır.

2.2.2.12. Kenan Rifâî (ö. 1950), *Şerhli Mesnevî-yi Şerîf*

Kenan Rifâî'nin 1906-1923 yılları arasında yaptığı *Mesnevî* sohbetleri esnasında Kazım Büyükkaksoy tarafından tutulan notlar *Mesnevî Hatıraları* adıyla kitaplaştırılmıştır. Söz konusu eser, daha sonra talebeleri tarafından *Şerhli Mesnevî-yi Şerîf* adıyla tekrar yayımlanmıştır. (Çelik, 2002, s. 88; Demirel, 2007a, s. 497; Güleç, 2008, s. 177-178; Şafak, 2010, s. 814; Yalçınkaya, 2012, s. 11). Biz bu çalışmada, Kubbealtı Neşriyat tarafından 2015 yılında yayımlanan sekizinci baskıdan faydalandık (Rifâî, 2015, 657 s.).

Elimizdeki eserde şarih, *Mesnevî*'nin dîbâcesini şerh etmeden on sekiz beytin tercümesiyle başlamış ve birinci cildin tamamını şerh etmiştir. On sekiz beyti mensur bir tercümeden sonra beyitleri sıralı bir şekilde topluca şerhe başlar (Demirel, 2007a, s. 497). Şerh esnasında, beyitlerdeki kelimelerin lügat anlamları üzerinde pek durmaz. Fakat izaha ihtiyaç duyduğu kelimelerin anlamları hakkında bilgi verdikten sonra kelimenin beyitteki anlamıyla ilgili “*Ney, bir taraftan yazı yazan kalemdir, diğer taraftan erenlerin bir sembolüdür.*”, “*Bizim geldiğimiz yere mebde, dönüp gideceğimiz yere meâd denir.*”, “*Garip, hakikatte, Allah varlığından kopup ondan uzak düşen kimsedir.*” gibi açıklamalarla beytin şerhini yapar. Beyitlerin şerhinde düşüncelerini desteklemek için ayet ve hadislerden iktibaslar yapar. Bunun yanı sıra Hz. Ali, Hâtem-i Asamm, Ebû Hafs, Hakîm Senâî, Bayezid-i Bistâmî, İbn Arabî, Şeyh Hasan Ebû Şâzelî, Mevlânâ, Yunus Emre, Gülşehrî (*Feleknâme*), Âşık Paşa (*Garibnâme*), Süleyman Çelebi (*Mevlid*), Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî, Ankaravî, Neşâtî, Nedîm, Yahya Kemal gibi bazen isim vererek bazen de isim vermeden yaptığı manzum ve mensur alıntularla şerhini geliştirir. Kenan Rifâî'nin eserinin şerh kısmında beyitler uzun uzadıya şerh edilmemiştir. Beyitlerin tercümesi biraz daha genişletilmiş ve beyitlerde işaret edilen anlamlar üzerine açıklama yapılmıştır.

2.2.2.13. İbrahim Aczi Kendi (1883-1965), *Mevlana ve Rûh-ı Mesnevî*

1883 yılında Konya'da dünyaya gelen İbrahim Aczi Kendi, hayatı boyunca sanat ve kültür konularında araştırmalar yapmış ve çok sayıda eser kaleme almıştır. 1953 yılında Yeni Kitap Basımevî tarafından yayımlanan, fakat günümüzde herhangi bir baskısına rastlanmayan *Mevlana ve Ruh-ı Mesnevî* adlı kitap, onun önemli eserlerinden biridir. Bu eserle ilgili bilgiler Şener Demirel ve İsmail Güleç'in yazılarından hareketle verilmiştir. İbrahim Aczi Kendi'nin söz konusu eseri Demirel'in tespitine göre ilk 18 beyitle birlikte *Mesnevî*'nin birinci cildinin baş taraflarının şerhidir. Esere Mevlânâ hakkında verdiği bilgiyle başlayan şarih, basit sayılabilecek ifadelerle *Mesnevî* beyitlerinin şerhini yapmıştır. Şerhinde Âbidin Paşa ve Ahmet Avni Konuk'a atıfta bulunarak bu şarihler ve şerhleri hakkında eleştiriler yapmıştır (Demirel, 2007a, s. 500). İsmail Güleç'in tespitine göre İbrahim Aczi Kendi, yazdığı bir risalenin sonunda *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini yapmıştır (Güleç, 2008, s. 229).

2.2.2.14. Ziya Avşar, *Aşk Meclisi*

Günümüz araştırmacılarından Ziya Avşar, Mevlânâ üzerine yaptığı çalışmalar ve *Mesnevî* sohbetleriyle adından söz ettirmektedir. Mevlânâ'nın rubailerini *Sırların Dili* adıyla manzum olarak çeviren Avşar, *Mesnevî*'nin manzum çevirisini de yapmaktadır. Ziya Avşar'ın *Mesnevî* şerhiyle ilgili eserinin adı *Aşk Meclisi*'dir (Avşar, 2011). Bu eser *Mesnevî*'nin ilk yüz beytinin manzum çevirisi ve mensur şerhidir. Eserde *Mesnevî* beyitleri Lâtin harfleriyle verilip manzum olarak tercüme edildikten sonra yirmi altı başlık hâlinde şerh edilmiştir. Beyitlerin şerhini ayet ve hadislerden, Sühreverdî, Fahreddîn-i Râzî, İbn Kesîr, Mevlânâ, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Ümmî Sinan, Fuzûlî, Bâkî, Âşık Veysel, Necip Fazıl gibi şahsiyetlerin eserlerinden ve özellikle Mevlânâ'nın rubailerinden faydalanarak geliştirir. Ziya Avşar, *Mesnevî* beyitlerindeki anlam yüküne göre bazen tek tek bazen de birden fazla beyti bir arada verdikten sonra şerhini gerçekleştirir.

2.2.2.15. H. Hüseyin Top, *Mesnevî-yi Ma'nevî Şerhi*

Son dönemde *Mesnevî* dersleri veren Hüseyin Top, verdiği bu dersleri *Mesnevî-yi Ma'nevî Şerhi* adıyla kitaplaştırmıştır. Eserin “*Sunuş*” yazısında, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî*'sini kendisine örnek aldığını ifade eden Hüseyin Top, öncelikle *Mesnevî*'nin 1001 beytinin şerhini yapmıştır. Daha sonra *Mesnevî*'de geçen konunun yarım kalması münasebetiyle eserin ikinci basımında konuyu tamamlama yoluna gitmiştir. Birinci cildi bu şekilde ikmal etmesinin ardından *Mesnevî*'yi şerh etmeye ve şerhlerini yayımlamaya devam etmiştir. Eserin son çıkan dokuzuncu cildiyle *Mesnevî*'nin büyük bir bölümünün şerhini tamamlamıştır. Hüseyin Top, eserinde öncelikle *Mesnevî* beyitlerini Arap harfleriyle kaydedip altına Lâtin harfleriyle okunuşunu vermiştir. Daha sonra ele aldığı beytin mensur tercümesini aktarıp şerhe geçmiş; ayet ve hadislerden, Hz. Ali'den, Sa'dî, Mevlânâ, Ziya Paşa gibi şahsiyetlerin eserlerinden yaptığı alıntılar ve kelâm-ı kibarlar vasıtasıyla şerhini yapmıştır.

3. Mesnevî'den İntihap Yoluyla Yapılan Şerhler

3.1. Mesnevî'den İntihap Yoluyla Yapılan Manzum Şerhler

3.1.1. İbrahim Bey, (XIV. Yüzyıl)

M. Fatih Köksal tarafından 14'üncü yüzyılda yaşadığı ifade edilen İbrahim Bey, Kayserili Mevlevî bir şairdir ve mesleği kâtipliktir (Köksal, 2006, s. 370-380). Kadir Güler tarafından doktora tezi olarak çalışılan Divan'ının sonunda Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden bazı hikâyeler bulunmaktadır (Güler, 1995). Şair, *Mesnevî*'den seçtiği dokuz hikâyeyi, birkaç beytin tercümesi dışında, serbest bir tarzda ele alarak yaptığı ilavelerle eserini genişletmiştir (Duman, 1996, s. 75). *Mesnevî*'den yaptığı seçmelerin bulunduğu kısımda önce birkaç beytin tercümesini yapmış, daha sonra da beyit sayılarına bağlı kalmadan *Mesnevî* hikâyelerini manzum bir şekilde şerh etmiştir. İbrahim Bey'in *Mesnevî*'nin bir, iki, dört ve beşinci ciltlerinden seçtiği hikâyeler şunlardır: “*Hz. Yusuf'a Misafir Gelmesi ve Hz. Yusuf'un Misafirden Hediye İstemesi*” (Cilt 1), “*Muhammed Harezmsâh'ın Râfızîlerin Bulunduğu Sebzâr Şehrini Alması*” (Cilt 5), “*Yakalanan Kuşun Avcıya Nasihati*” (Cilt 4), “*Attarlar Çarşısında Misk Kokusuyla Bayılan Debbağın Hikâyesi*” (Cilt 4), “*Karısını Yabancıyla Yakalayan Sufinin Hikâyesi*” (Cilt 4), “*Akılla Nefsin Savaşı, Mecnun'un Devesiyle Mücadelesine Benzer*” (Cilt 4), “*Kocasının Getirdiği Eti, Kedinin Yediğini Söyleyen Kadının Hikâyesi*” (Cilt 5), “*Susuz Birinin Duvarın Üzerinden Irmağa Kerpiç Atması*” (Cilt 2), “*Padişah ve Cariye Kıssası*” (Cilt 1). Eserde çeşitli başlıklar altında hikâyelerin verildiği kısımlarda farklı vezinler kullanılsa da *Mesnevî* hikâyeleri işlenirken “fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün” vezni kullanılmıştır.

3.1.2. İbrahim Cevrî (ö. 1654), *Hall-i Tahkîkât*

Hat sanatının üstatlarından olan Cevrî İbrahim Dede'nin *Mesnevî* ile ilgili olarak yazdığı iki manzum eseri vardır. *Hall-i Tahkîkât* ve *Aynü'l-Füyûz* adlarını taşıyan bu eserler hakkında şimdiye kadar birçok değerlendirme yapılmıştır (Mazıoğlu, 1973, s. 280-283; Ayan, 1981, s. 16-21; Çelik, 2002, s. 89; Çelik, 2005, s. 678; Canım, 2007, s. 303; Demirel, 2007a, s. 488; Topal, 2007, s. 47-48; Güleç, 2008, s. 199-200; Temizel, 2009, s. 166-167; Gümüş, 2009, s. 231-250; Aydın, 2010, s. 11-33). Çalışmanın bu bölümünde Cevrî Dede'nin *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerle oluşturduğu ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı HCE_Osm_00482 ve Bel_Yz_K.000600/02 numaralarında kayıtlı olan *Hall-i Tahkîkât* adlı eser üzerinde durulacaktır.

Hall-i Tahkîkât İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_K.000600/02 numarada kayıtlı olan eserin ilk 13 varaklık kısmında ve HCE_Osm_00482 numarada bulunan matbu eserin ilk 30 sayfasında yer almaktadır. Cevrî İbrahim Dede eserine tevhit, naat, dört halifenin methi ile başladıktan sonra “*İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*” başlığı ile *Mesnevî*'nin altı cildinden 40 beyit seçip bunları beşer beyitle şerh ettiğini dile getirir. Daha sonra Mehmed Paşa'yı övüp eseri yazma

hususundaki aczinden dolayı özür diler. On sekiz beytin beşer beyitle şerhini müteakip *Mesnevî*'den seçilen kırk beytin beşer beyitle şerhi yapılır. Kırk beytin sonunda “*Derbeyân-ı Nâm u Târîh-i Kitâb*” başlığı ile eserin adının ve yazılış tarihinin verildiği altı beyitlik bir bölümle eser tamamlanır. Buna göre eserin adı *Hall-i Tahkîkât*'tır ve yazılış tarihi de *Hall-i Tahkîkât* tamlamasının ebced hesabıyla karşılığı olan hicri 1057 (1647) tarihidir (12b).

Cevrî, eserinde *Mesnevî* beyitlerini yazmadan önce beş beyitle şerhini yapmış ve sonrasında *Mesnevî*'nin Farsça beytini vermiştir. Beş beyitlik şerh içinde ilk beyit tercüme, kalan dört beyit açıklama mahiyetindedir. *Hall-i Tahkîkât*'ı *Mesnevî*'yle aynı vezinde ve terki-i bent şeklinde kaleme almıştır (Mazıoğlu, 1973, s. 283; Çelik, 2005, s. 678; Güleç, 2008, s. 199).

3.1.3. Adnî Receb Dede, (ö. 1683) *Nahl-i Tecellî*

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin manzum şerhlerinden biri de Adnî Receb Dede'nin kaleme aldığı *Nahl-i Tecellî*'dir. Bu eserin metni üzerine iki akademik çalışma mevcuttur. Bunlardan ilki Zehra Göre'nin 2004 yılında Adnî Receb Dede'nin hayatı ve eserlerini ele alan doktora çalışmasıdır ki bu eserde *Nahl-i Tecellî*'nin Mevlânâ Müzesinde bulunan nüshasının metni verilmiştir (Göre, 2004). İkincisi de Ahmet Topal tarafından *Nahl-i Tecellî*'nin Mevlânâ Müzesi ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan nüshaları karşılaştırılarak yapılan yüksek lisans tezidir (Topal, 2006). Söz konusu tezlerden başka *Nahl-i Tecellî*'den bahseden çalışmalar da vardır (Göre, 2005, s. 247-264; Demirel, 2007a, s. 489-490; Topal, 2007, s. 48-49; Güleç, 2008, s. 242-243; Temizel, 2009, s. 169-170).

Adnî Receb Dede'nin 1096 yılına ait istinsah kaydı bulunan *Nahl-i Tecellî* adlı eseri, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden “aşk” kelimesinin geçtiği 334 beytin her birinin beşer beyitle şerhinden ibarettir. Eserin şerh kısmı toplamda 2004 beyitten mürekkeptir. Başta bulunan 110 beyitlik *tevhit*, *naat*, *sebeb-i telif*, *münâcât* bölümleri ve geçiş mahiyetinde kaleme aldığı altışar beyitle birlikte eser 2144 beyittir. Receb Dede, *Mesnevî*'den seçtiği beyitleri birinci ciltten altıncı cilde kadar sırasıyla şerh etmiştir. Her cildi tamamladığında bir sonraki cilde başlarken altı beyitlik bir geçiş bölümü kaleme almıştır. Bu altı beytin beş beyti Receb Dede tarafından yazılmış, bir beyit ise şerhine başlayacağı *Mesnevî* cildinin ilk beytidir. Sadece ikinci cildin şerhine geçerken aldığı beyit, *Mesnevî*'nin ikinci cildinin yazımına başlanan tarihi veren yedinci beyittir.

Vahdet-i vücûd düşüncesinin işlendiği *tevhit* bölümünde, Allah'ın kâinatı yaratmasındaki sırrın aşk olduğu ifade edilmiştir ki bu düşünce aynı zamanda şarihin, *Mesnevî*'den “aşk” kelimesinin geçtiği beyitleri seçme sebebidir (Göre, 2005, s. 251-252). Receb Dede, *sebeb-i telif* kısmında da yazdığı eserin muhtevası hakkında bilgi verir.

Aşk hakkında biraz söz söyledüm

Penc Türkî beytile vasf eyledüm

İddiâmun gösterüp isbâtını

Hüccet itdüm Mesnevî ebyâtını (Topal, 2006, s. 46)

beyitleriyle aslında aşk hakkındaki düşüncelerini aktardığını ve *Mesnevî* beyitlerini de bu düşüncelere delil getirdiğini ifade eder. *Mesnevî* şerhlerine genel olarak bakıldığında şarihlerin, *Mesnevî* beyitlerini tercüme ettikten sonra şerhe başladıkları görülmektedir. Receb Dede ise eserinde *Mesnevî* beyitlerini tercüme etmemiştir. Aşk hakkında beş beyit söyledikten sonra sözünü “*Dinle Mevlânâ cenâbından ne dir*”, “*Gör ne dir ol ârif-i yektâ güher*”, “*Beyt-i Monlâ'dur bu da'vâya delil*”, “*Öyle remz itmiş o sultân-ı bekâ*” gibi ifadelerle *Mesnevî* beyitlerine bağlamıştır. Bu münasebetle Zehra Göre, *Mesnevî* beyitlerini doğru anlama ve anlatma çabası taşımadığı için *Nahl-i Tecellî*'nin şerhten çok bir tefsir niteliği taşıdığını ifade eder (Göre, 2005, s. 262). Bunun yanı sıra

Turkish Studies

şarih, haşiyeler vasıtasıyla ayet ve hadisler hakkında açıklamalar yapmış; *Mesnevî* beyitlerinin alındığı hikâyelere ait bilgiler vermiştir (Göre, 2005, s. 254; Topal, 2006, s. 20).

3.2. Mesnevî'den İntihap Yoluyla Yapılan Mensur Şerhler

3.2.1. İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî (ö. 1631-1632), *Câmi'u'l-Âyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Tuhfetu'l-Berere*

İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî *Mesnevî*'nin altı cildini şerh ettiği *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif* adlı eserinden önce, *Mesnevî* ile ilgili Arapça, Farsça ve Türkçe birçok eser kaleme almıştır. Bu bölümde Ankaravî'nin *Mesnevî*'den seçmeler yoluyla meydana getirdiği *Câmi'u'l-Âyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Tuhfetu'l-Berere* adlarını taşıyan Türkçe şerhleri hakkında bazı bilgiler verilecektir.

Ankaravî *Câmi'u'l-Âyât* adlı eserinde, Bekir Çelebi'nin bir isteğini emir telakki ederek *Mesnevî*'de geçen Arapça beyitlerin ve müşkül ifadelerin kaynağını Kur'ân ve hadisten bularak şerh etmiştir. Hazret-i Şarih seçtiği beyit ve ifadeleri, elinde bulunan Kâzî, Keşşâf, Me'âlimü't-Tenzîl ve Ebu'l-Leys gibi kaynaklardan mütalaa ederek açıklamıştır. Bu açıklamalar esnasında beyitlerin şerhini fazla uzatmadan anlaşılır hâle getirmiştir (*Câmi'u'l-Âyât*, 5a-5b). Aynı kısımda oluşturduğu bu esere *Câmi'u'l-Âyât* adını verdikten sonra seçtiği beyitlerin şerhine geçer.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 1672 numarada bulunduğu ve son kısmının eksik olduğu bildirilen *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Mesnevî*'nin birinci ve ikinci cildinden seçilen anlaşılması güç beyitlerin şerhinden oluşan eserdir. Şarih, *Mesnevî*'nin on sekiz beytini daha önce şerh ettiği için bu eserine on dokuzuncu beytin şerhi ile başlar ve ilk iki ciltten seçtiği beyitleri şerh eder (Yetik, 1992, s. 109-110; Ceyhan, 2005, s. 169; Güleç, 2008, s. 212; Tanyıldız, 2010a, s. 57).

Ankaravî'nin *Mesnevî*'den seçtiği beyitleri şerh ettiği bir diğer eseri *Tuhfetu'l-Berere* adını taşımaktadır. Hazret-i Şarih, *Mesnevî* okumaları esnasında konu bütünlüğü gözeterek seçtiği beyitlerin şerhini yaptığı bu eserde yorumlarını manzum alıntılarla desteklemiştir. Tasavvufi açıklamalar yapılan bu eserde yorumlar ayet ve hadisler, tasavvufi eserlerden yapılan alıntılarla desteklenmiştir (Yetik, 1992, s. 108-109; Ceyhan, 2005, s. 252-253; Güleç, 2008, s. 212; Tanyıldız, 2010a, s. 44-45).

3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1639), *Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî*

Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Mesnevî*'den seçme beyitleri şerh ettiği eseri, *Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî*'dir. Elimizde bulunan bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2527 numarada "*Şeyhi, Abdülmecid ez-Zili, Ebü'l-Mecd*" adıyla kayıtlıdır. Eserin mukaddimesinde tevhit ve münâcâtın sonra Hz. Peygamber'in ve dört halifenin övgüsünü yapar (*Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî*, 9b). Mukaddimenin ardından *Mesnevî*'nin on sekiz beytini açıklar ve daha sonra *Mesnevî*'nin altı cildinden seçtiği beyitleri çeşitli başlıklar altında konularına göre şerh eder (Güleç, 2008, s. 206). Sivâsî, konu başlıkları hakkında kısa bir açıklama yaptıktan sonra altı ciltten karışık olarak seçtiği beyitleri şerh etmiştir.

3.2.3. Hacı Pîrî (ö. 1587/88 veya 1640), *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*

Kaynaklarda Hacı Pîrî adında iki *Mesnevî* şarihinden bahsedilmektedir. Ali Temizel, Şener Demirel ve İsmail Güleç iki farklı Hacı Pîrî ve onlara ait şerhler hakkında bilgi vermektedir. Ali Temizel'in Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Mülhak numara 26'da bulunan yazma nüshadan hareketle verdiği bilgiye göre şarih, 1582 yılında *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'yi, *Mesnevî*'nin birinci cildinden seçtiği bazı beyitleri tercüme ve şerh ederek kaleme almıştır. Eserin mukaddimesinde Harezmi'nin İbâret-i Fürs, Sürûrî'nin *Mesnevî Şerhi* ve bunun gibi eserlerle birlikte kendi

eserlerinden faydalanarak eserini oluşturduğunu belirtir (Temizel, 1996, s. 83-84; Temizel, 2009, s. 157).

İsmail Güleç de Ali Temizel'le aynı Hacı Pîrî'den (Ali Temizel'in tespitine göre Hacı Pîrî'nin ölüm tarihi 1587 veya 1588'dir.) bahseder ve Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshadan faydalanır. Güleç'in tespitine göre de Hacı Pîrî on altıncı yüzyılda yaşamıştır. Şarih, Hüseyin Harezmî ve Sürûrî'nin şerhlerinden, meşhur sözlerden, menakıplardan faydalanarak *Mesnevî*'nin birinci cildinden seçtiği beyitlerin şerhini yapmıştır. Okuyucunun rahat bir şekilde okuyup ezberlemesini sağlamak için *Mesnevî*'nin her cildinden seçme yaparak şerh etmeyi düşündüğünü ifade eder. Hacı Pîrî *Mesnevî* beyitlerini, tek tek değil de birkaç beyti verdikten sonra topluca şerh etme yolunu seçmiştir. Şerh esnasından ayet ve hadislerden sıkça faydalandığı görülmektedir (Güleç, 2008, s. 204-205).

Demirel ise Hacı Pîrî'nin on yedinci yüzyılın ilk yarısında (1640 yılında) vefat ettiğini belirtir ve Millî Kütüphane Mf1994 A 3299 yer numarasıyla kayıtlı olan eserden faydalanır. Demirel'in verdiği bilgiye göre, Hacı Pîrî'nin yazdığı *Mesnevî Şerhi*, *Mesnevî*'den müntehap beyitlerin şerhinden ibarettir. Şarih, birkaç beyti bir arada verdikten sonra beyitleri toplu bir şekilde değerlendirir. Şerh esnasında ayetlerden, dinî-tasavvufi kaynaklardan, *Mesnevî* beyitlerinden faydalanarak düşüncelerini dile getirir (Demirel, 2007a, s. 486).

Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 26 numarada kayıtlı olan nüshanın sonunda eserin Hicrî 990 (1582) yılının Cemaziyelevvel ayının sonunda bitirildiği kayıtlıdır (172b). *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî* adı verilen eserin mukaddimesinde Hüseyin Harezmî'nin İbâret-i Fûrs, Sürûrî'nin *Mesnevî Şerhi*'nden ve bunun gibi bazı eserlerden faydalandığı bilgisi kayıtlıdır. Şarih, birinci ciltten yaptığı seçmeden sonra ömrü vefa ederse altıncı cildin sonuna kadar seçme beyitlerin şerhine devam edeceğini ifade etmektedir (2a-2b). Mukaddimededen sonra "*Âgâz-ı Şerh-i Mesnevî-yi Mevlevî kuddise sırrahu*" başlığını atıp ayet ve hadisler vasıtasıyla *Mesnevî*'yi şerh etme sebebi üzerinde durur. Bu girişin ardından *Mesnevî*'nin ilk üç beytinin Farsçasını verip ayet ve hadisler yardımıyla beyitleri şerh eder. Bundan sonra bazen tek beyit bazen de birden fazla beyti bir arada verip şerhini yapar.

3.2.4. Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1647) *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerif*

Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerif* adlı eserinin ilk 100 varaklık kısmı Abdulkadir Algül tarafından çalışılmıştır (Algül, 2007). Bundan başka şarihin hayatı ve *Mesnevî* şerhi hakkında bilgi veren kaynaklar mevcuttur (Temizel, 1996, s. 88-89; Çelik, 2002, s. 85; Çelik, 2005, s. 676; Demirel, 2007a, s. 487; Demirel, 2007b, s. 149-191; Temizel, 2009, s. 159-161; Güleç, 2014, s. 62).

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1310 numarada kayıtlı olan eserin mukaddimesinde Sabûhî Ahmed Dede, 1026 senesinin sonunda Şam'da iken çevresindeki yâranların isteğiyle tarikata yeni başlayan salıkların *Mesnevî*'yi kolayca anlamaları için bu şerhi yazdığını bildirir. Anlaşılması zor beyitleri seçip *İhtiyârât-ı Sabûhî* diye ad koyduğunu söyler (2b-3a). Mukaddimedede ayrıca bir şüpheyi yok etmek için açıklama yaparak *Mesnevî* şarihinin hâl ehli olması gerekir mi gerekmez mi, sorusuna cevap verir. Sonunda da *Mesnevî-yi Şerif* ehl-i hâle mahsus değildir. Fakat insanı hâl ehli yapar, gafilleri uyandırır, kabiliyetsizlere kabiliyet verir, ölüleri diriltir, pisleri temizler, talip olana âb-ı hayat içirir diyerek konuyu bağlar (3a).

Besmele, hamdele, salveleden sonra Mevlânâ ve Şeyhi Ebû Bekir Çelebi Efendi'yi methettiği girişin ardından *Mesnevî*'nin dîbâcesini parça parça şerhe başlar. Dîbâce şerhini müteakip ilk yirmi beş beyti sırayla şerh eder. Şerh esnasında önce Farsçasını verdiği *Mesnevî* beyitlerini bazen mısra mısra bazen de beyit olarak tercüme ve şerh ettiği görülür. 25 numaralı beyitten sonra, ele aldığı konuya uygun olarak seçtiği beyitlerin tercüme ve şerhini yapar. Şarih, beyitleri şerh ederken ayet

ve hadislerden fazlasıyla faydalanır. Bunun yanı sıra şarihin Füsûsu'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiyye, Miftâhu'l-Gayb, Mantıku't-Tayr gibi eserlerden ve *Mesnevî* beyitlerinden alıntılar yaptığı görülmektedir.

3.2.5. Elhâc Muhammed Şükrü İbn Esseyyid Ahmed 'Atâ (Dâmâd-ı Gelenbevî), (ö. XIX. yy), *Müntehabât-ı Mesnevî*

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Osm_K.06095 demirbaş numarasıyla Muhammed Şükrü b. Ahmed Atâ adına kayıtlı olan *Müntehabât-ı Mesnevî*, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden seçilmiş 231 beytin şerhidir. Muhammed Şükrü, eserin mukaddimesinde *Mesnevî*'den seçtiği 270 beyti şerh ettiğini ifade etmiştir. Fakat yukarıda demirbaş numarası verilen ve 1328/ 1910 yılında Şems Matbaası tarafından basılan *Müntehabât-ı Mesnevî*'de 231 beytin şerhi mevcuttur.

Muhammed Şükrü, eserin mukaddimesine hamdele ve salvele ile başlar. Mevlânâ ve *Mesnevî*'yi övdükten sonra İsmail Ankaravî, İsmail Hakkı Bursevî, İbrahim Gülşenî, Sarı Abdullah Efendi, Sûdî, Şem'î, Abdülmecîd Sivâsî, Muhammed Murâd Nakşibendî, Ferruh Efendi, Beşiktaş Şeyhi Yusuf Efendi, Hasan Zarîfî, Hüseyin Harezmi, Hüseyin Elkâşifi, Şâhidî, Süleyman Nahîfî, Mirza Rızâ, Cevrî, Sinan Paşa, Âbidin Paşa gibi *Mesnevî* şarihlerinin adlarını sıralar. Mukaddimede ayrıca Cevrî'nin manzum müntehap şerhinin olduğunu, bir de mensur müntehap şerhin olması gerektiğini düşündüğü için "*Müntehabât-ı Mesnevî*" adını koyduğu eseri yazmaya karar verdiğini belirtir (s. 3-5).

Şarih, mukaddimededen sonra "*Ezmesnevî-yi Şerîf*" başlığını atıp *Mesnevî*'nin Farsça beytini yazar ve "*mazmun-ı beyt, medlul-i beyt, mana-yı beyt, meal-i beyt*" gibi ifadelerle beytin tercümesini müteakip şerhe geçer (Demirel, 2007a, s. 495; Güleç, 2008, s. 213). *Mesnevî*'den seçtiği beyitlerin hemen hepsini tek tek şerh eden şarih, sadece dört beyti ikişer ikişer şerh etmiştir. Beyti yorumlarken ayet ve hadislerden sık sık faydalanan Muhammed Şükrü, genel olarak alıntılı ayet veya hadisin Arapçasını vermeyip mealen iktibas yoluna gitmiştir. Bunun yanı sıra İsmail Hakkı Bursevî, İmam Gazâlî gibi bazen isim vererek bazen de isim vermeden yaptığı göndermelerle yorumlarını desteklemiştir. Fakat bu eserin başından sonuna kadar İsmail Hakkı Bursevî'nin etkisi olduğunu belirtmekte fayda var. Çünkü şarih, şerhin hemen her yerinde Bursevî'nin yorumlarını açıklamalarına dâhil eder. Muhammed Şükrü "*Müntehabât-ı Mesnevî*" adlı eserinde, genel itibarıyla uzun uzun açıklamalar yapmak yerine beyitlerin ifade ettiği anlamı anlaşılır bir şekilde ve çok uzatmadan vermeyi tercih etmiştir. Kelimelerin sözlük anlamı ve gramer özellikleri üzerinde durmayan şarih, beyitlerin anlam dünyasını açıklamaya yönelik yorumlar yapmıştır.

3.2.6. Muhammed Es'ad Dede, (ö. 1911) *Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî*

Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 5792 ve 5793 numarada *Şerh-i Mesnevî* adıyla kayıtlı olan eser, *Mesnevî*'nin birinci cildinden 360 beytin tercüme ve şerhidir (Tatçı, 2000, s. 253; Çelik, 2002, s. 88; Demirel, 2007a, s. 496). 5793 numarada bulunan eser, toplamda 87 varaktan müteşekkildir ve *Mesnevî*'nin ilk 291 beytinin tercüme ve şerhidir. Bu çalışma esnasında kullandığımız 5792 numarada bulunan 172 varaklık eser, *Mesnevî*'nin ilk cildindeki "*Vezirin müritleri def eylemesi*" başlığında bulunan 569'uncu beytin tercüme ve şerhi ile tamamlanmaktadır. Yalnız bu metnin birçok yerinde eksiklik söz konusudur. Şöyle ki *Mesnevî*'nin ilk beytinin şerhi tamamlandıktan sonra 18'inci beyte kadar olan kısım yoktur. 19'uncu beyitten başlayıp "*Bakkal ve tuti hikâyesi*"nde bulunan 305'inci beyte kadar sıralı bir şekilde devam eden şerhte, "*İhtilaflar görünüştedir, hakikatte değil*" başlığına kadar olan kısım yoktur. Bundan sonra da "*Vezirin müritleri def eylemesi*" başlığına kadarki kısım –bu başlıktaki ilk dört beyit de dâhil olmak üzere- sıralı bir şekilde tercüme ve şerh edilmiştir.

Muhammed Es'ad Dede, dîbâcenin şerhini yapmadan *Mesnevî*'nin ilk beytinin Farsçasını yazıp doğrudan tercüme ve şerhe başlamıştır. Gayet uzun bir şekilde şerh ettiği birinci beyitte aruz vezni ve aruzla yazılmış bir şiirin takti ile okunması hakkında bilgi vermiştir. Aruzla yazılmış manzum bir metnin takti ile nasıl okunması gerektiğini *Şehnâme*'den verdiği uzun bir örnekle detaylı olarak anlatır. Bu esnada başka manzum örnekler vermiş ve bu örnek metinlerin şerhini yapmıştır. Es'ad Dede, şerhe başlamadan *Mesnevî* beytinde bulunan hemen her kelimenin anlamını *Burhân-ı Kâti*'den hareketle ayrıntılı bir şekilde örneklerle açıklar. Kelime ve eklerin lügat anlamları ve kullanılışlarıyla ilgili bilgiyi verdikten sonra "*Hulâsa-yı Ma'nâ-yı Beyt-i Şerîf*" başlığını atarak beytin şerhine başlar. Şerh esnasında *Mesnevî*'nin nüsha farklılıklarına da değinen şarih, İsmail Rûsûhî-yi Ankaravî, İsmail Hakkı Bursavî gibi şarihlerin eserlerinde beyitlerin nasıl kullanıldığı hakkında bilgi verir. Beyitleri yorumlarken düşüncelerini desteklemek için ayet ve hadislerden sık sık faydalanır. Bunun yanı sıra *Mesnevî*'nin diğer ciltlerinden beyitler, Hâfız-ı Şîrâzî, Sa'dî, Mevlânâ Câmî gibi şairlerin şiirlerinden yaptığı iktibaslarla *Mesnevî* beyitlerini şerh eder.

3.2.7. Fazlullâh Rahîmî (1848-1924), *Gülzâr-ı Hakikat*

Fazlullâh Rahîmî'nin *Gülzâr-ı Hakikat* adlı 3 ciltlik eseri İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında OE_TK_00749/01, Bel_Osm_O.01501/02, Bel_Osm_O.01501/01 demirbaş numaralarıyla kayıtlıdır. Her cildin başında hikâyelerin içeriğini anlatan ve kitabın hangi sayfalarında bulunduğunu belirten bir fihris bulunmaktadır. Daha sonra "*Tevhit*", "*Acz*", "*Sebeb-i Tertip*" gibi başlıkların bulunduğu mukaddime gelmektedir. Mukaddimenin ardından hikâye başlığını atıp ele aldığı hikâyenin mensur bir şekilde tercüme ve şerhini yapar. Bu şekilde şerhi tamamlayan Rahîmî, "*Hikmet*", "*İbret*", "*Hisse*", "*Kıssadan Hisse*" gibi başlıklarla hikâyelerdeki olaylardan çıkarılabilecek dersi aktarır. Hatta bazı hikâyelerin sonunda "*Misal*" başlığı ile hikâyedeki olayları başka örnekler vasıtasıyla açıklar. Fihrislerde de bildirildiği gibi, *Gülzâr-ı Hakikat*'in birinci cildinde 42, ikinci cildinde 49, üçüncü cildinde 55 hikâyenin tercüme ve kısmen şerhi yapılmıştır.

3.2.8. M. Muhlis Koner (ö. 1957), *Mesnevî'nin Özü*

Mevlânâ ve eserleri üzerine çalışmalar yapan Muhlis Koner, 1950 yılından ömrünün sonuna kadarki zaman diliminde *Mesnevî'nin Özü* isimli şerhini hazırlamıştır. Daha önceki şerhleri yeterince anlaşılır bulmayan Koner, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de anlattığı fikirleri açık ve anlaşılır bir dille gençlere ulaştırmak düşüncesiyle bu eseri hazırlar. *Mesnevî*'nin altı cildinden seçtiği beyitleri belli başlıklar altında toplayarak şerh etmiştir. Koner'in hazırladığı ve *Mesnevî'nin Özü* adını taşıyan bu eser 1961 yılında basılmıştır (Çelik, 2005, s. 679; Demirel, 2007a, s. 498; Güleç, 2008, s. 182-184; Şafak, 2010, s. 815-816).

Mehmet Muhlis Koner'in *Mesnevî'nin Özü* isimli eseri altı cilttir ve her ciltte dîbâceleri özetledikten sonra *Mesnevî*'den seçtiği kısımların tercüme ve izahını yapmıştır. Koner'in eserinin birinci cildi, *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer alan hikâyelerin ve hikâyelerden seçilen beyitlerin tercüme ve şerhinden ibarettir. *Mesnevî'nin Özü* adlı eserin ikinci cildi *Mesnevî*'nin ikinci cildinden seçilen hikâyeler ve hikâyelerdeki bazı beyitlerin tercüme ve şerhinden oluşur. Muhlis Koner, bu şekilde *Mesnevî*'nin her cildinden seçtiği hikâyeler ve hikâyelerden seçtiği beyitleri müstakil birer cilt olarak şerh edip altı ciltlik eserini meydana getirmiştir. Eserin mukaddimesinde Mevlânâ'nın hayatı, eserleri, ashabı, halifeleri, tasavvufî fikirleri ve tasavvuf tarihi hakkında bilgi vermiştir. Bu mukaddimenin ardından *Mesnevî*'nin dîbâcesini özetleyerek verip ilk on sekiz beytin tercüme ve şerhine geçer. Daha sonra "*Haris Malının Bekçisidir*" ve "*Hakiki Aşk Hakkında*" başlıklarıyla sıralı bir şekilde 19-26 arasında yer alan beyitleri tercüme ve şerh eder. Şarih, sonraki bölümlerde *Mesnevî*'de geçen on altı hikâye başlığını kullanarak hikâyelerin özetini verip çeşitli başlıklar altında hikâyelerden seçtiği beyitlerin tercüme ve şerhini yapar. Şerhte seçtiği beyitlerin tercümesini verdikten sonra "*İzahı*" başlığı altında beyitleri yer yer kelimelerin lügat anlamlarını açıklayarak

ayet ve hadisler yardımıyla kısaca şerh eder. Bunun yanı sıra Fahreddîn Irakî, Mevlânâ ve *Mesnevî*, Yunus Emre, İbn Arabî, Muallim Nâcî gibi şahsiyetlerden yaptığı iktibaslarla, İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk gibi şarihlerin konu hakkındaki görüşleriyle izahlarını geliştirir. Ara sıra “*Hikâye Üzerinde Küçük Bir Tahlil*”, “*Küçük Bir Not*”, *Hikâye Üzerine Küçük Bir Not*” gibi başlıklar kullanarak hikâyelerde geçen kavramlarla ilgili çeşitli açıklamalar yapar. Tercümelerin yeterli olduğunu düşündüğü kısımlarda beyitleri birkaç cümle ile yorumlayarak geçer.

3.2.9. Orhan Kuntman (ö. 2007), *Mevlânâ Mesnevî*

Derviş Orhan Kuntman, *Mesnevî* üzerine birçok çalışma yapmış ve bu çalışmalarını O. Mevlevî adıyla yayımlamıştır (Güleç, 2008, s. 185; Okumuş, 2008, s. 163-181). Elimizdeki eser iki kitap hâlinde 1’inci kitap 1972 ve 2’nci kitap 1973 yılında yayımlanmıştır. Aynı eser çeşitli ilavelerle 2003 yılında tek cilt hâlinde tekrar basılmıştır. Orhan Kuntman, eserine *Mesnevî*’nin dîbâcesini manzum şekilde çevirerek başlamış, daha sonra on sekiz beytin Farsçalarını Lâtin harfleriyle verip karşılıklarına manzum çevirilerini yapmıştır. On sekiz beyit şerhinin ardından *Mesnevî*’nin 1, 3, 5 ve 6’ncı ciltlerinden seçtiği hikâyelerin beyitlerini Lâtin harfleriyle verip manzum çevirilerini yapmış ve her bölüm sonunda hikâyelerin açıklamasıyla eserini kaleme almıştır. Eserin sonunda, *Mesnevî*’nin on sekiz beytinin Orhan Kuntman tarafından yapılan İngilizce çevirisi de bulunmaktadır.

3.2.10. M. Fatih Çıtlak

M. Fatih Çıtlak da *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası* adını taşıyan eserinde *Mesnevî*’nin birinci cildinde geçen söz konusu kıssanın şerhini yapmıştır. Çıtlak, eserinde söz konusu kıssanın beyitlerini Farsça kaydettikten sonra Lâtin harflerine çevirmiş ve manzum bir şekilde tercüme etmiştir. Tercümeyle müteakip beyitlerde geçen konuyla ilgili kısa bir açıklama yapıp beyitleri bir de mensur olarak tercüme ettikten sonra şerhe geçmiştir. Eserine aldığı *Mesnevî* beyitlerini başta ayet ve hadisler olmak üzere, kelâm-ı kibarlar ve çeşitli alıntılarla şerh etmiştir (Çıtlak, 2013). Fatih Çıtlak’ın *Mesnevî* ile alakalı olarak yazdığı bir diğer eser de “*Yahudi Padişaha Vezirinin Hile Öğretmesi*” kıssasını işlediği *Küfür Fedaisi*’dir. Bu eserde Çıtlak, *Mesnevî*’nin birinci cildinde geçen söz konusu hikâyenin özetini verdikten sonra beyitlerin şerhine başlar. Beyitleri genel olarak grup grup mensur bir şekilde tercüme edip şerhe geçer. Bunun yanı sıra bazı beyitleri tek başına tercümeden sonra şerh ettiği durumlar da söz konusudur (Çıtlak, 2016).

3.2.11. Mehmet Demirci

Mehmet Demirci, *Mesnevî Hikâyeleri’nden Dersler* adlı eserinde *Mesnevî*’de bulunan kırk hikâyenin şerhini yapmış ve bu hikâyelerin şerhi vasıtasıyla anlatmak istediklerini aktarmıştır. Demirci, *Mesnevî*’de geçen hikâyeleri beyit beyit değil de bir bütün olarak ele alıp özetlerini verdikten sonra “*Açıklama*” başlığı altında konuyla ilgili açıklamaya geçmiştir. Yorumlarını ayet ve hadisler, tasavvufî, dinî ve tarihî bilgilerle geliştirmiştir (Demirci, 2009).

3.3. Cezîre-yi Mesnevî Şerhleri

3.3.1. Cezîre-yi Mesnevî’nin Manzum Şerhleri

3.3.1.1. Abdullâh-ı Bosnavî (ö. 1644), *Şerh-i Manzûme-yi Cezîre-yi Mesnevî*

Yûsuf-ı Sîneçâk’ın *Cezîre-yi Mesnevî*’sine 17’nci yüzyılda yazılan manzum şerhlerden biri de Abdullâh-ı Bosnavî’nin *Şerh-i Manzûme-yi Cezîre-yi Mesnevî*’sidir. Şarihin bundan başka “*Mekâsidü Envârı Ayniyye*” adlı eserinin sonunda *Mesnevî*’den iki beytin şerhini yaptığı bir bölüm bulunmaktadır (Güleç, 2008, s. 219). Bosnavî’nin hayatı ve eserleriyle ilgili yapılmış birçok çalışma vardır (Temizel, 1996, s. 95-96; Güleç, 2004, s. 164-166; Bankır, 2005, s. 261-167; Demirel, 2007a, s. 486; Topal, 2007, s. 47; Güleç, 2008, s. 196-198; Temizel, 2009, s. 162-164). Bankır ve Güleç’in

bildirdiğine göre klasik mesnevî tarzında düzenlenen eser 33 bölüm başlığından ve 8673 beyitten mürekkeptir. Şarih *hamdele, salvele, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın övgüsü, sebab-i telif* kısımlarını içeren 28 beyitlik bir girişten sonra *Mesnevî*'nin birinci beytini yazarak şerhine başlar. 1628/1629 yılında IV. Murad adına kaleme alınan eserin girişinde İlmî Dede'nin *Cezîre-yi Mesnevî*'ye yazdığı mensur şerhi över ve kendisinin de bu şerhi manzum olarak kaleme aldığını ifade eder. *Mesnevî* beyitleri dışında eserin toplam beyit sayısı 8645'tir. *Mesnevî* beyitlerinin sonuna ilave ettiği 28 beyitlik hâtîme ile birlikte 8673 beyitlik bir *Cezîre-yi Mesnevî* şerhi ortaya çıkar. *Mesnevî* beyitleri de ilave edildiğinde eserin toplam beyit sayısı 9039'a ulaşır. Eserin son beytinde "nazm-ı bîdil" ifadesiyle şerhin bitiş tarihini 1038 (1629) olarak kaydeder (Güleç, 2004, s. 164-166; Bankır, 2005, s. 261-167; Güleç, 2008, s. 196-198).

Mesnevî beyitlerinin Farsçalarını yazdıktan sonra şerhe başlayan Bosnavî, *Mesnevî*'nin ilk 17 beytini Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde bulunan sıraya riayet ederek 8 ila 48 beyitle şerh eder². Şerhin bundan sonraki bölümlerinde *Mesnevî* beyitlerini farklı sayıda beyitlerle eserinin sonuna kadar şerh etmeye devam eder. *Mesnevî*'nin vezni olan fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbıyla yazılan eserde, Demirel'in tespitiyle kutsi hadis dışında hiçbir kaynağa atıfta bulunulmamıştır. İlmî Dede'nin *Şerhi Cezîre-yi Mesnevî*'sinin nazmedilmiş hâlidir (Demirel, 2007a, s. 486). Bosnavî'nin bu eserini Ahmet Topal da İlmî Dede'nin eserinin nazmen şerhi olarak değerlendirmektedir (Topal, 2007, s. 47). Biri mensur diğeri manzum olan Bosnavî ile İlmî Dede'nin şerhlerine bakıldığında fikir ortaklığının fazla olduğu ve nesirde bulunan fikirlerin çoğunun Bosnavî şerhinde nazmen ifade edildiği söylenebilir.

3.3.1.2. İbrahim Cevrî (ö. 1654), *Aynü'l-Füyûz*

Cevrî İbrahim Dede, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî* adlı eserini *Aynü'l-Füyûz* adıyla manzum bir şekilde şerh etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı HCE_Osm_00482 numarada *Hall-i Tahkîkât* ve Bel_Yz_K.000600/02 numarada *Aynü'l-Füyûz* adıyla kayıtlı olan eserlerde *Hall-i Tahkîkât* ve *Aynü'l-Füyûz* adlı eserler birlikte bulunmaktadır. HCE_Osm_00482 numarada kayıtlı olan eserin 30-181 sayfaları, Bel_Yz_K.000600/02 numarada kayıtlı olan yazmanın 12b-70b varakları *Aynü'l-Füyûz* adlı esere ayrılmıştır.

Aynü'l-Füyûz'un başında Yûsuf-ı Sîneçâk'tan ve onun eseri *Cezîre-yi Mesnevî*'den bahseden 31 beyitlik girişten sonra altı beyit süren bir dua bölümü vardır. Bu bölümün ardından eserin adı ve yazılış tarihi dokuz beyitlik bir bölümle verilir ve sonrasında "Nağme-yi Tahrîk-i Şevk-i Âşıkân" başlığıyla *Cezîre*'nin şerhine başlanır. Sîneçâk'ın eseri, *Mesnevî*'den seçilen 366 beyitten mürekkeptir. Fakat Cevrî İbrahim, *Aynü'l-Füyûz* adlı eserinde *Cezîre*'de bulunan beyitlerin 352'sinin şerhini beşer beyitle yapmıştır. Hem isim hem tarih olan *Aynü'l-Füyûz* tamlamasının ebced değerine göre eser, 1057/1647 yılında tamamlanmıştır (*Aynü'l-Füyûz*, 14a).

Cevrî, eserinde *Mesnevî* beyitlerini yazmadan önce beş beyitle şerhini yapmış ve sonrasında *Mesnevî*'nin Farsça beytini vermiştir. Beş beyitlik şerh içinde de ilk beyit tercüme, kalan dört beyit de açıklama mahiyetindedir. *Aynü'l-Füyûz*, *Mesnevî*'yle aynı vezinde ve terkib-i bent şeklinde kaleme alınmıştır (Mazıoğlu, 1973, s. 283; Çelik, 2005, s. 678; Güleç, 2008, s. 199).

² Yûsuf-ı Sîneçâk'ın eserinde *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti sırasıyla yazılmış ve devamında *Mesnevî*'den seçilen beyitler verilmiştir. Bosnavî'nin eserinde *Mesnevî*'nin on sekizinci beyti yoktur, fakat sonrasında Sîneçâk'ın eseriyle aynı sıralama izlenerek şerhe devam edilir.

3.3.2. Cezîre-yi Mesnevî'nin Mensur Şerhleri

3.3.2.1. Mehmed İlmî Dede (ö. 1611), *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Cezîre-yi Mesnevî, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Mesnevî*'den seçtiği 366 beyitlik bir seçkiden ibarettir. Yûsuf-ı Sîneçâk'ın bu eserinde bulunan beyitlerin *Mesnevî*'nin hangi ciltlerinde yer aldığı ve bölüm başlıkları İsmail Güleç tarafından tespit edilip bir liste hâlinde verilmiştir (Güleç, 2008, s. 188-192). Mehmed İlmî Dede, *Cezîre-yi Mesnevî*'de yer alan 366 beyti ilk şerh eden şarihlerden biridir (Mengüç, 2005). Biz bu çalışmada Millî Kütüphane 06 Hk 19 ve 03 Gedik 18223 arşiv numaralarıyla kayıtlı nüshalardan ve Hilal Tuğba Mengüç'ün hazırladığı yüksek lisans tezinden faydalandık. *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'nin bizim elimizdeki nüshasında *Mesnevî* beyitlerinin ve başlıkların kırmızı ile yazıldığı görülmektedir. Şarihin metin içinde düşüncelerini desteklemek için alıntı yaptığı ayet ve hadislerin üstü sürhile çizilerek belirgin bir hâle getirilmiştir.

Şarih, eserine *besmele*, *hamdele* ve *salvele* ile başlar. Daha sonra Hz. Mevlânâ ve *Mesnevî*'den bahsedip eseri neden yazdığını anlatan *sebeb-i telif* kısmını kaleme alır. Yaklaşık 1,5 varaklık bu girişin ardından *Mesnevî* beyitlerini şerhe başlar. Şarihin genel olarak *Mesnevî* beyitlerini muhtasar bir şekilde şerh ettiği görülmektedir. Önce metnin tercümesini vermiş, sonra da yaptığı açıklamalar vasıtasıyla beyitte murat edilen manayı açıklama yoluna gitmiştir. Yorumlarında yer yer ayet ve hadislerden faydalandığı görülmektedir ki bu ayet ve hadisleri hem tercüme etmiş hem de açıklamıştır.

3.3.2.2. Abdülmecîd-i Sivâsî (ö. 1639), *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

17'nci yüzyılda yaşayan Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Mesnevî* üzerine birkaç çalışmasının olduğundan kaynaklarda bahsedilmektedir (Daha geniş bilgi için bkz.: Temizel, 1996, s. 97-98; Gündoğdu, 1997, s. 174-213; Çelik, 2002, s. 85; Gündoğdu, 2005, s. 103-123; Gölpinarlı, 2006, s. 142; Tan, 2006, s. 16-21; Demirel, 2007a, s. 485; Güleç, 2008, s. 193-196; Temizel, 2009, s. 164-165; Bozaslan, 2016, s. 257-279). Bu çalışmada, burada verilen kaynaklardan hareketle Sivâsî'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî* adlı eseri hakkında bilgi verilecektir.

Sivâsî 1602 yılında başladığı *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'ye *besmele*, *hamdele* ve *salveleden* sonra bir mukaddime yazar ve mukaddimesinde bu eseri kaleme alma sebeplerinden bahseder. Mukaddimeyi müteakiben *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhini yapıp diğer beyitlerle devam eder. Beyitlerin şerhinde kelimelerin dil bilgisi özellikleriyle ilgili açıklama yaptıktan sonra Yûsuf-ı Sîneçâk'ın eserinde olmayan, fakat konuyla ilgili gördüğü beyitleri de ilave ederek açıklama yapar. Şerh esnasında ayet ve hadislerden yaptığı iktibaslar dışında büyük mutasavvıfların görüşlerinden faydalanır ve kendi şiirlerinden örnekler verir (Gündoğdu, 2005, s. 119-120; Güleç, 2008, s. 194-196). Seda Uysal Bozaslan, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'de örnek olarak verdiği şiirlerini bir çalışma ile ele almıştır (Bozaslan, 2016, s. 257-279). Son olarak Şener Demirel'in *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî* ile ilgili tespitini verelim: Ayet, hadis, Farsça şiir ve kelâm-ı kibarların anlamlarını metin içinde vermesi yönüyle diğer şerhlerden ayrılır (Demirel, 2007a, s. 485).

3.3.2.3. Ali Dervîş (ö. XVII), *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Ali Dervîş'in, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî*'sine yaptığı bir şerhi bulunmaktadır. Şener Demirel'in bu eserle ilgili değerlendirmesine göre, Ali Dervîş'in eserinde Mehmed İlmî Dede'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî* eserinden intihal derecesine varan alıntılar bulunmaktadır. Bundan dolayı Ali Dervîş'in eserini İlmî Dede'nin yazdığı şerhin bir kopyası olarak kabul etmek mümkündür (Demirel, 2007a, s. 490).

3.3.2.4. Meknî Efendi (ö. XVII. yy), *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

17'nci yüzyılda Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre*'sini şerh eden şarihlerden biri de Meknî Efendi'dir. Şener Demirel bu eserle ilgili bir değerlendirme yapmış ve eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında bulunduğu bilgisini vermiştir (Demirel, 2007a, s. 492). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE_Yz_0380 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan eser 84 varaktan meydana gelmektedir. Eserin müstensihinin kitabın sonuna kaydettiği nottan, III. Ahmed döneminde İstanbul'da Mevlevî şeyhi postnişin Meknî Efendi'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'yi III. Ahmed'in emriyle kaleme aldığını öğreniyoruz. Meknî Efendi'nin eseri ne zaman yazdığıyla ilgili herhangi bir kayıt yoktur.

Eserin başında "*Hâzâ Kitâb-ı Cezîre-yi Mesnevî*" başlığı ve onun altında *Mesnevî*'nin altıncı cildinin başlarında bulunan "*Ger şudî atşân-ı bahr-ı ma'nevî/ Fark kun dercezîre-yi Mesnevî*"³ beyti kayıtlıdır. Şerhin başında bu ve bundan sonraki beyit yazıldıktan sonra *Mesnevî*'nin on sekiz beytinin şerhine başlanmıştır. Metinde *Mesnevî* beyitlerinin, ayetlerin ve kelâm-ı kibarların üstü kırmızı ile çizilmiştir.

Meknî Efendi, genel olarak *Mesnevî* beyitlerinin ve bölüm başlıklarının Farsçasını yazdıktan sonra tercümesini yapmış ve "*yani*" diyerek şerhe geçmiştir. *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytinin şerhi sonraki beytlere göre biraz daha geniş bir şekilde yapılmıştır. Bunun yanı sıra on sekiz beytin şerhine bakıldığında bazı beyitlerin şerhi genişçe bir tercüme olarak değerlendirilebilir. Metnin geri kalanında da hemen hemen aynı yaklaşımı sergilemiş ve fazla teferruata girmeden beyitle ilgili şerhini tamamlamıştır. Metnin şerhini yaparken birkaç yerde ayetlerden ve meşhur sözlerden faydalanmıştır.

3.3.2.5. Şeyh Gâlib (ö. 1799), *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*

Divan edebiyatının son zirvelerinden biri olan Şeyh Gâlib, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın *Cezîre-yi Mesnevî* isimli eserine bir şerh yazmıştır. Bu şerhin metni Karabey, Vanlıoğlu ve Atalay tarafından iki nüshaya dayanılarak karşılaştırmalı olarak yayımlanmıştır (Karabey-Vanlıoğlu-Atalay, 1996). Şeyh Gâlib *hamdele* ve *salve*den sonra şerhin *sebeb-i telif* bölümünü kaleme almıştır. Bu bölümde hem eserin özellikleri hakkında bilgi vermiş hem de neden böyle bir eser yazdığını açıklama yoluna gitmiştir. Yûsuf-ı Sîneçâk'ın, *Mesnevî*'den aralarında konu bütünlüğü olan 366 beyti seçip bir araya getirdiği ve eserine *Cezîre-yi Mesnevî* adını verdiğini söyler. Bundan sonra şeyhi Seyyid Ali Dede Efendi'nin yönlendirmesiyle bu eseri şerh etmeye niyetlendiğini bildirir. Fakat hazırlanan bu eser, *Mesnevî* denizinin dalgıçları için değil, bu denizin kenarında olup *Mesnevî*'den maarif talep eden ve yolun başındakiler içindir. Bu girişten sonra *Mesnevî* beyitlerinin Farsçasını verip şerhine başlamıştır. Beyitlerin tercümesini bir bütün hâlinde değil, parça parça yaptıktan sonra şerhe geçmiştir. Şerhini yaparken ayet ve hadislerden faydalanmış, Arapça-Farsça-Türkçe manzumensur parçaları kullanmış ve tasavvufî kıssalara yer vermiştir (Karabey-Vanlıoğlu-Atalay, 1996, s. 9-10; Kalkışım, 2013, s. 16-17).

İsmail Güleç, Yûsuf-ı Sîneçâk'ın eserinde bulunan üç beytin Şeyh Gâlib'in şerhinde olmadığını tespit etmiştir. Bu beyitler birinci cildin 2975-2976 ve beşinci cildin 2665 numaralı beyitleridir. İkinci olarak *Cezîre-yi Mesnevî*'de 35 olan konu başlığı, *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*'de 31'dir. Şeyh Gâlib, konu başlıklarının kısa açıklamasını yaptıktan sonra şerhe geçmiştir (Güleç 2008, 201-204).

Şeyh Gâlib eserinde, kelime ve ibareleri açıklarken kelimelerin aldığı eklerin ne anlama geldiği hakkında tafsilatlı bilgi vermiştir. Mesela *cudâyihâ* kelimesinde yer alan *yâ*'nın *yâ-yi*

³ "Mana denizine susadıysan Mesnevî adasında bir yarık aç"

masdariye olduğunu ifadeden sonra Farsçada bu ekin kaç farklı şekilde kullanıldığını açıklar. Bundan başka kelimelerin hareke değişimiyle hangi anlamlara geleceği üzerinde durulur. Mesela *cust* kelimesinin *custen* mastarından “*aramak*” manasına geldiğini, bu kelimenin fethayla okunduğunda *cesten* olup sıçramak anlamına geleceğini ifadeden sonra kelimenin bu şekildeki anlamıyla da beytin yorumunu yapar. Yukarıda söylendiği gibi, beytin yorumu esnasında ayet, hadis, farklı dillerde manzum ve mensur metinler, büyük mutasavvıfların kıssalarından faydalanılmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada tespit edebildiğimiz kadarıyla *Mesnevî*'nin Türkçe şerhlerini bir araya getirmeye çalıştık. Bunu yaparken buraya kaydettiğimiz *Mesnevî* şerhlerinin nüshalarını mümkün olduğu kadar temin edip söz konusu nüshalardan hareketle şerhleri değerlendirmeye gayret ettik. Bu tavrımız sonucunda elde ettiğimiz bir bilgiyi buraya kaydetmek istiyoruz: *Mesnevî* şerhleri hakkında bilgi veren kaynaklarda Erzurumlu Ahmed Naîm ve ona ait bir *Mesnevî Şerhi*'nden bahsedilmektedir. Ahmed Naîm'le ilgili ilk bilgi Kemal Yavuz tarafından 1978 yılında sunulan “*Erzurumlu Ahmed Naîm'in Mesnevî Şerhi*” başlıklı bildiriye yer almaktadır. Daha sonra *Mesnevî* şerhleri hakkında bilgi veren kaynakların bazılarında da Kemal Yavuz'un bildirisine atıf yapılarak söz konusu şarih ve eserinden bahsedilmiştir. Fakat yapılan araştırma sonucunda burada sözü geçen *Mesnevî Şerhi*'nin Erzurumlu Ahmed Naîm'e değil, İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî'ye ait olduğu belirlenmiştir. Kemal Yavuz, adı geçen bildiriye Erzurumlu Ahmed Naîm'e ait olduğunu ifade ettiği eserden çeşitli alıntılar yapmıştır ki mukayese sonucunda bu alıntıların, İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî'nin *Mesnevî*'nin dördüncü cilt şerhinde kelimesi kelimesine bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kemal Yavuz'un bahsettiği Erzurumlu Ahmed Naîm, söz konusu eserin müellifi değil, müstensihidir; eser de *Mesnevî*'nin dördüncü cildine Ankaravî tarafından yapılan şerhtir.

Bazı *Mesnevî* şerhleriyle ilgili, eldeki akademik çalışmalarda çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Çalışmamız esnasında rastladığımız böyle farklılıklara burada işaret etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bunlardan biri, Bosnalı Sûdî'nin *Mesnevî Şerhi* adlı eseridir. Şener Demirel tarafından bu eser, *Mesnevî*'nin dördüncü cilt şerhi olarak gösterilmektedir. İsmail Güleç, Ali Temizel ve Yakup Şafak'ın yaptıkları tespite göre Sûdî'nin eseri, *Mesnevî*'nin altıncı cildinden bir bölümün şerhidir. Burada verilen bilgilerin tamamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_K.000451 numarada bulunan eser kaynak gösterilmiştir. Söz konusu eser, tarafımızdan temin edilip incelendiğinde de bu eserin *Mesnevî*'nin altıncı cildinden bir bölümün şerhi olduğu tespit edilmiştir.

Mesnevî şerhleriyle ilgili çalışmalarda görülen farklılıklardan bir diğeri de Dervîş Muhammed Şifâyî'nin *Mesnevî Şerhi* hakkındadır. Birçok kaynakta Dervîş Muhammed Şifâyî, *Mesnevî*'nin altı cildini şerh eden şarihler arasında sayılmaktadır. Kaynaklarda Süleymaniye Kütüphanesinde bulunduğu söylenen eser, Ali Temizel'in de belirttiği gibi sadece *Mesnevî*'nin ilk iki cildinin şerhinden mürekkeptir. Eğer diğer ciltlerin şerhi varsa bile bu ciltler gün ışığına çıkarılıncaya kadar *Mesnevî Şerhi*'nin iki cildi kapsadığı bilinmelidir.

Mesnevî şerhleri üzerine yapılan tenkitli metin neşirlerini de tespit ederek çalışmamızda vermeye gayret ettik. Ayrıca bu alanda çalışılmamış eserler varsa bir an önce ilim âleminin istifadesine sunulabilmesi için onları da burada zikretmek istiyoruz: Mu'îni'nin *Mesnevî-yi Muradiyye*'sinin ikinci cildi, Bağdatlı Abdülazîz Asım'ın Türkçe Divan'ının sonunda bulunan on sekiz beyit şerhi (Bu eserin yayımlanma çalışması tarafımızdan yapılmaktadır.), Seyyid Mehmed Ali'nin *Mesnevî*'nin birinci cildinin ilk 1825 beytini şerh ettiği *Mesnevî-yi Ma'nevî*'si, Tâlibî Hasan Dede'nin *Mesnevî*'nin üçüncü cildini şerh ettiği *Yetîmü's-Şürûh*'u, Âbidin Paşa'nın *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf-i A'râbi Hikâyesi* adlı *Mesnevî*'nin birinci cildinde yer alan kıssanın şerhi, Hacı Pîrî'nin *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*'si (Bu eser hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.),

Turkish Studies

Muhammed Şükrü b. Ahmed Atâ'nın *Müntehabât-ı Mesnevî'si* (Bu eser hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.), Cevrî İbrahim Dede'nin *Aynü'l-Füyûz* ve üzerinde çalışma yapılmış olmasına rağmen eserin tamamı neşredilmeyen *Hall-i Tahkikât'ı*, Meknî Efendi'nin *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî'si*. Bunların dışında Sabûhî Ahmed Dede'nin *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerîf*inin ilk yüz varaklık kısmı yüksek lisans tezi olarak çalışılmış, fakat eserin devamıyla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamız esnasında yaptığımız taramalar sonucunda, burada sıraladığımız eserlerin tenkitli metin neşirlerine tesadüf edemedik.

KAYNAKÇA

- Abdülmeccid-i Sivâsî; *Şerh-i Ba'zı Ebyât-ı Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2527 numara.
- Âbidin Paşa; *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerîf-i A'râbî Hikâyesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: HP_Osm_00174-01, HP_Osm_00174-02, HP_Osm_00174-03, HP_Osm_00174-04, HP_Osm_00174-05, Bel_Osm_0.00087-01/03.
- Âbidin Paşa (2007); *Mesnevî Şerhi*, (Sadeleştiren: Mehmet Sait Karaçorlu), C. 1-2, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Ağazâde Mehmed Efendi; *Mesnevî Şerhi*, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 619 numara.
- Ağır, Hasan Mahir (2010); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 2. Cildinin 103-204 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdoğan, Muhammed (2009); *Ahmet Avni Konuk ve Fususu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi Adlı Eserindeki Hadislerin Değerlendirilmesi (II, III ve IV. Ciltler)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Algül, Abdulkadir (2007); *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri (1-100. Varak)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Altıntop, Nurten (2015); *Dede Ömer Rûşenî'nin Dîvânı'nda Tasavvuf*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum.
- Ambrosio, Alberto Fabio (2012); *Bir Mevlevî'nin Hayatı*, (Çev.: Ayşe Meral), İstanbul.
- Arpağuş, Safî (2013); "Ahmet Avni Konuk ve Mesnevî-yi Şerîf Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 45, Eylül, s. 31-50.
- Âsafî Dal Mehmed Çelebi; *Cezîretü'l-Mesnevî*, Millî Kütüphane, Demirbaş Numarası: 06 Hk 407.
- Ateş, Ahmet (2010); "Mesnevî'nin On Sekiz Beytinin Manası", 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 37-50.
- Avşar, Ziya (2007); "Rûhu'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi", *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/ 3, Summer, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.114, s. 59-72.
- Avşar, Ziya (2011); *Aşk Meclisi*, Kün Yayıncılık, Yozgat.
- Ayan, Hüseyin (1981); *Cevrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 583, Erzurum.
- Ayçiçeği, Bünyamin (2014); "Sarı Abdullah Efendi (ö. 1661)'nin Meslekü'l-Uşşâk Kasidesi ve La'lîzâde Abdülbâkî (ö. 1746)'nin Zeyli", *Turkish Studies International Periodical For the*

- Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3 Winter 2014, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.6297, s. 189-211.
- Aydemir, Semra (1990); Dede Ömer Rüşenî (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Aydın, Haluk (2010); *Cevrî Divanı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Aypay, İrfan (2007); "Mu'înî ve Mesnevî Şerhi", VII. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayın No: 12, Ankara, s. 165-169.
- Aytekin, Ülker (2002); *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-yi Şerif Şerhi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bağdâdî Abdülazîz Âsım; *Mesnevî Şerhi*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi 267 numara.
- Bankır, Mehmet Malik (2004); *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî (Metin-İnceleme-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayçöl, Hüseyin (2012); *Hülasatü's-Şürûh (5. C. Vr: 240-312): Metnin Açıklanması ve Gelenek Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bosnalı Sûdî, *Mesnevî Şerhi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Yz_K.000451.
- Bozaslan, Uysal (2016); "Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî'sinden Hareketle Abdülmecîd Sivâsî'nin Divanında Bulunmayan Türkçe Şiirleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), s. 257-279.
- Canım, Rıdvan (2007); "Edirne Muradiye Mevlevîhanesi ve Edirneli Mevlevî Şairler", *Türk Kültürü ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu*, 14-16 Aralık 2006 Konya, S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yayın no: 1, Bildiriler Serisi No:1, Konya, s. 285-326.
- Ceyhan, Semih (2005); *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ceyhan, Semih-Mustafa Topatan (2008); *Mesnevî'nin Sırrı*, İstanbul 2008.
- Çalık, Ali Osman (2003); *Âbidin Paşa (1843-1906)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Çekiç, Harun (2011); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 6. Cildinin 126-251 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, İsa (2001); *Âbidin Paşa (1259/1843-1324/1906)'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çelik, İsa (2002); "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, s. 71-93.
- Çelik, İsa (2005); "Mesnevî-yi Ma'nevî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 6, Sayı 14, Ankara, s. 661-696.
- Çınar, Bekir (2009); "Ahmet Avni Konuk'un Mesnevî-yi Şerif Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall 2009, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.872, s. 39-61.

- Çınarcı, Mehmet Nuri (2011); *Mustafa Şem’î’nin Şerh-i Dîvân-ı Şâhî Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Çınarcı, Mehmet Nuri (2015); “XVI. Yüzyıl Şarihlerinden Şem’î’nin Şerh-i Mesnevî’nin İlk Cildinde Ahlaki Değerlerin Anlatımına Yaklaşımı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 12, Haziran, s. 181-191.
- Çıtlak, M. Fatih (2013); *Mesnevî Şerhi Padişah Cariye Kıssası*, Sufi Kitap, İstanbul.
- Çıtlak, M. Fatih (2016); *Küfür Fedaisi*, Erdem Yayınları, İstanbul.
- Dağlar, Abdülkadir (2009); *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitletli Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dağlar, Abdülkadir (2012); “Şem’î’nin Mesnevî’yi Lafzen Okuma Teklifleri”, *Sufi Araştırmaları-Sufi Studies*, Sayı 2, s. 55-72.
- Dede Ömer Rüşenî; *Neynâme*, Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3838, 65b-100a.
- Demir, Suna (2010); *Dede Ömer Rüşenî Divanı’nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat.
- Demirci, Mehmet (2009); *Mesnevî Hikâyeleri’nden Dersler*, Vefa Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Mehmet (2013); “Mesnevî Dabaceleri ve Ahmet Avni Konuk’un Mesnevî Dîbâceleri Şerhi”, *Tasavvuf*, Yıl: 14, (Ocak-Haziran), Sayı: 31, s. 117-127.
- Demirel, Nergis (2010); *Hülasatü’ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 4. Cildinin 126-251 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirel, Şener (2005a); “Abdülbâkî Gölpınarlı’nın Kendi Sesinden Mesnevî’nin İlk İki Beytinin Şerhi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, Y. 6, S. 14, s. 365-382.
- Demirel, Şener (2005b); “Şeyh Rızâeddîn Remzi Er-Rifaî’nin Tasavvuf Dergisi’ndeki Mesnevî Şerhi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 6, Sayı 14, Ankara, s. 591-629.
- Demirel, Şener (2007a); “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması”, *TALİD (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı, 10, GÜZ, s. 469-504.
- Demirel, Şener (2007b); “Mesnevî’nin Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu”, *Türk Kültürü ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu*, 14-16 Aralık 2006 Konya, S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yayın no: 1, Bildiriler Serisi No:1, Konya, s. 149-191.
- Derviş Muhammed Şifâyî; *Eş-şerhu’l-Kitâbi’l-Mesneviyyi’l-Ma’neviyyi’l-Muhtasar*, Süleymaniye Kütüphanesi Darülmesevî 209 numara.
- Duman, Musa (1996); “XV. Yüzyıl Şairlerinden İbrahim Bey”, *İlmî Araştırmalar*, 2, İstanbul, s. 73-78.
- Duru, Necip Fazıl (2003); “Mevlevî Şeyhi Ağazâde Mehmed Dede ve Mesnevî’nin İlk On Sekiz Beytini Şerhi”, *Tasavvuf*, Yıl 4, Sayı 11, Temmuz-Aralık, s. 151-175.
- Elhâc Muhammed Şükrü İbn Esseyid Ahmed ‘Atâ (1328/ 1910); *Müntehabât-ı Mesnevî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Osm_K.06095, Şems Matbaası, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/20 Fall 2016

- Elhâc Muhammed Şükrü İbn Esseyyid Ahmed 'Atâ; *Müntehabât-ı Mesnevî*, <http://ktp.isam.org.tr/risaleosm/liste.php?skip=2100&-max=10> (Erişim Tarihi: 11.08.2016).
- Eminsoy, İbrahim Halil (2010); *Hülasatü's-Şürûh (5. Cild Varak: 160-239) Metnin Gelenek Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eraydın, Selçuk (1994); *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 82, İstanbul.
- Eroğlu, Süleyman (2009); *XVI. Yüzyılda Bir Mevlevî Şair: Âsafî*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, s. 71-92.
- Esrar Dede (2000); *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, (Haz.: İlhan Genç), (İnceleyen: Müjgan Cunbur), Atatürk Kültür merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Fazlullâh Rahîmî; *Gülzâr-ı Hakikat*, C. 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: OE_TK_00749/01.
- Fazlullâh Rahîmî; *Gülzâr-ı Hakikat*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Osm_O.01501/02.
- Fazlullâh Rahîmî; *Gülzâr-ı Hakikat*, C. 3, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Osm_O.01501/01.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî (1990); *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, 6. Baskı, C. 1-3, İnkılâp Kit., İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî (2006); *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Göre, Zehra (2004); *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Göre, Zehra (2005); "Adnî Receb Dede ve Eserleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 25, Güz, s. 247-264.
- Güleç, İsmail (2004); "Türk Edebiyatında Cezîre-yi Mesnevî Şerhleri", *Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies*, XXIV, s. 159-179.
- Güleç, İsmail (2006); "Mevlana'nın Mesnevî'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler", *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, Sayı 22, Güz, s.135-154.
- Güleç, İsmail (2007a); "Gölpınarlı Şerhi'nin Diğer Mesnevî Şerhleri Arasındaki Yeri", *Mevlânâ'yı Günümüze Taşıyan Üstâd: Abdülbâkî Gölpınarlı Sempozyumu*, İstanbul 17-18 Ekim. http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1158 (Erişim Tarihi: 05.09.2016)
- Güleç, İsmail (2007b); "İsmail Hakkı Bursevî'nin Rûhü'l-Mesnevî'sinde Geçen Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, s. 121-142.
- Güleç, İsmail (2008); *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, 1. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Güleç, İsmail (2009); "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.879, s. 214-230.
- Güleç, İsmail (2010); "Mesnevî'den Seçilen Beyitlere Beş Beyit İlavesiyle Yapılan Şerhler", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, Motto Project Yayını, İstanbul, s. 473-484.

- Güleç, İsmail (2014); “Mesnevî-i Şerîf’in Üçüncü Beytine Farklı Bir Şerh Denemesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 24/ Güz, s. 59-71.
- Güler, Kadir (1995); *İbrahim Beg Divanı (İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gültekin, Ayşe (2006); *İsmâîl Ankaravî’nin Mesnevî Şerhi Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif’te Hadis (Altıncı Cilt Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gümüş, Zehra; (2009); “Mesnevî’ye Cevrî’nin Manzum Şerhi: Hall-i Tahkîkât”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.880, s. 231-250.
- Gündoğdu, Cengiz (1997); *Abdülmeccid-i Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gündoğdu, Cengiz (2005); “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin Türkçeye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmeccid-i Sivâsî’nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 25 (Güz), s. 103-123.
- Güngör, Metin (2010); *Ahmet Avni Konuk ve Mesnevî-yi Şerif Şerhindeki Tasavvuf Düşüncesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Güntan, Zekiye (2009); *XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşbendî ve Hülasatü’ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hacı Pîrî; *İntihâb-ı Şerh-i Mesnevî*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Mülhak Numara 26.
- Hakîm, Ahmed (2014); *Râh-ı Kadîm*, Gelenek Yayınları, İstanbul.
- Hanifi, Mutlu Cihan (2009); *Hülasatü’ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin Üçüncü Cildinin 130-254 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İbrahim Cevrî; *Aynü’l-Füyûz*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Yz_K.000600/02.
- İbrahim Cevrî; *Hall-i Tahkîkât*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: HCE_Osm_00482.
- İlmî Dede Bağdâdî; *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*, Millî Kütüphane, Arşiv no: 03 Gedik 18223.
- İlmî Dede Bağdâdî; *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*, Ankara Millî Kütüphane, Arşiv no: 06 Hk 19.
- İsmail Hakkı Bursevî; *Rûhu’l-Mesnevî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: Bel_Osm_K.05229 (C. 1) ve MC_Osm_O.00502-02 (C. 2).
- İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî; *Câmi’u’l-Âyât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 181.
- İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî; *Fâtihu’l-Ebyât*, Millî Kütüphane Adnan Ötügen Koleksiyonu, Demirbaş Numarası: 06 Hk 4212/5. https://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=79173 (Erişim Tarihi: 22.09.2016)
- İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî; *Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif*, C. I-VI, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 306-307.
- Kalkışım, Muhsin (2013); *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kara, Mustafa (2015); *Sultan II. Murad’a Sunulan Bir Mesnevî Şerhi*, “Sultan II. Murad Ve Dönemi”, Gaye Kitabevi, Bursa.

- Karabey, Turgut-Mehmet Vanlıoğlu-Mehmet Atalay (1996); *Şeyh Gâlib Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- Karaismailoğlu, Adnan-Derya Örs (2007); *Mesnevî-i Ma'nevî (Farsça)*, Akçağ Yayınları, C. 1-3, Ankara.
- Kenan Rifâî (2015); *Şerhli Mesnevî-yi Şerîf*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Atabey (2007); "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007*, İstanbul. http://www.academia.edu/6507558/DA%C4%9EILMI%C5%9E_%C4%B0NC%C4%B0LER%C4%B0_TOPLAMAK_%C5%9EERH_TASN%C4%B0F%C4%B0_DENEMES%C4%B0 (Erişim Tarihi: 13.09.2016).
- Kılıç, Atabey (2012); "Mevlevîlik Kültürüne Katkı Mesnevî Şerhleri Projesi", *Sufi Araştırmaları-Sufi Studies*, Sayı 2, 2012, s. 13-23.
- Kılıç, Atabey-Ahmet Tanyıldız (2013); "Abdülbâkî Gölpınarlı'nın Mesnevî Şerhi ve Şarihliğine Dair", *Abdülbâkî Gölpınarlı Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan Kitaplar Dizisi, Ankara, s. 201-226.
- Koçoğlu, Turgut (2009); *Şem 'î Şem 'ullâh Şerh-i Mesnevî (II. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Koçoğlu, Turgut (2012); "Mesnevî Şârihi Şem 'î Şem 'ullâh'ın Şerh Yöntemi ile Walter G. Andrews'un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik", *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/4, Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.4021, s. 2249-2258.
- Koçoğlu, Turgut (2014a); "Mesnevî Şârihlerine Göre Mesnevî'deki Bazı Hayvan Metaforlarına Yüklenen Anlam ve Kavramlar", *Sûfi Araştırmaları-Sufi Studies*, Cilt: 5, Sayı 9, Kış, s. 123-136.
- Koçoğlu, Turgut (2014b); *Nakşî Şeyhi Ebussuûd El-Kayserî Şerh-i Mesnevî*, Laçın Yayınları, Kayseri.
- Koner, Mehmet Muhlis (2005); *Mesnevî'nin Özü*, C. 1-6, Tablet Kitabevi Yayınları, Konya.
- Konuk, Ahmet Avni (2010); *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*, C.: 1-13, (Haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın vd.), Kitabevi, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih (2006); "Klasik Türk Şiirinin Kurucularından İbrahim Beg", *TÜBAR*, XIX, Bahar, s. 363-382.
- Kuntman, Orhan (1972); *Mevlânâ Mesnevî*, C. 1, Yörük Matbaası, Konya.
- Kuntman, Orhan (1973); *Mevlânâ Mesnevî*, C. 2, Denizkuşları Matbaası, İstanbul.
- Kuntman, Orhan (2003); *Mevlânâ Mesnevî*, Zembil Basım Yayın, Ankara.
- Kusursuz, Bayram (2003); *Ahmet Avni Konuk'un Vahdet-i Vücûd Müdâfaası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mazioğlu, Hasibe (1973); "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslar Arası Mevlânâ Semineri*, 15-17 Aralık 1973, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 275-296.
- Mehmed İlmî Dede; *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*, Millî Kütüphane, Demirbaş Numarası: 06 Hk 19 ve 03 Gedik 18223.
- Meknî Efendi; *Şerh-i Cezîre-yi Mesnevî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Numarası: OE_Yz_0380.

- Mengüç, Hilal Tuğba (2005); *İlmî Mehmed Dede'nin Cezîre-i Mesnevî Şerhi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Muhammed Es'ad Dede; *Şerh-i Mesnevî*, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Numara: 5792-5793.
- Okumuş, Sait (2008); "Mesnevî Araştırmacılarından Dr. Orhan Derviş Kuntman (O. Mevlevî)", *Mevlânâ Araştırmaları 2*, (Editör: Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 163-181.
- Öksüz, Zehra (2008); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 1-107 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öktay, Nesrin (2008); *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbeyli, Atakan (2014); *Divan-ı Abdülazîz Âsım Efendi (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Mehmet (2013); *İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yozgat.
- Özdemir, Mehmet (2014); "İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk'un Tasavvufî Görüşlerinin Mesnevî Şerhi'nin 2. Cildi Bağlamında Mukayesesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/12 Fall 2014, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.7383, s. 573-598.
- Özdemir, Mehmet (2016); *Derviş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- Özdil, Hatice (2009); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 108-214 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdil, Hatice (2013); "Başka İsimlerle Karıştırılan Bir Mesnevî Şarihi: Mehmed Murad Nakşibendî", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/12, Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.5693, s. 1009-1016.
- Öztürk, Esmâ (2014); "Son Devir Osmanlı Mutasavvıflarından Ahmet Avni Konuk'un (1868-1938) İnsan-ı Kâmil Anlayışı", *İslami Araştırmalar Dergisi (Journal of Islamic Research)*, Cilt: 25, Sayı: 3, s. 176-184.
- Öztürk, Esmâ (2015); *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Tasavvufî İrfani Gelenek: Ahmet Avni Konuk Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, Şeyda (2007); *Şem'i'nin (15-16. yy) Mesnevî Şerhi (İlk Türkçe Tam Mesnevî Şerhi)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Şeyda (2011); *Şem'i Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- Pîr Muhammed Efendi; *Hazînetü'l-Ebrâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 33 Numara.
- Sabûhî Ahmed Dede; *İhtiyârât-ı Hazret-i Mesnevî-yi Şerîf*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1310 numara.
- Sahîh Ahmed Dede; *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviye (Mevlevîlerin Tarihi)*, (Haz.: Cem Zorlu), 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

- Sakci, Neslihan (2010); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 4. Cildinin 1-125 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarı Abdullah Efendi; Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/52> (Erişim Tarihi: 27.07.2016).
- Sevgi, Ahmet (1994); "İsmail Hakkı Bursevî'nin Mesnevî Şerhi'nde (I. Cilt) Müellife Ait Manzum Parçalar", *7. Millî Mevlânâ Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, s. 43-48.
- Seyyid Mehmed Ali; Mesnevî-yi Ma'nevî, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 2780 numara.
- Sonuş, Danyal (2012); *Âsafî Mehmed Çelebi'nin Cezîre-i Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şafak, Yakup (2010); "Mesnevî Tercüme ve Şerhlerinin Türk Kültüründeki Yeri", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, Motto Project Yayını, İstanbul, s. 811-816.
- Şahin, Oğuzhan (2012); *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (III-IV. Ciltler) (İnceleme-Tenkitledir Metin-Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şentürk, Atilla (1991); *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul.
- Şimşekler, Nuri (1992); *Âbidin Paşa ve Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-yi Şerif*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1975); *Mesnevî Şerhi*, C. 1-14, 2. Basım, Şâmil Yayınları, İstanbul.
- Tâlibî Hasan Efendi; *Yetîmü's-Şürûh*, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2080 numara.
- Tan, M. Harun (2006); *Abdülmeccid Sivâsî'nin Mesnevî Sözlüğü (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tanyıldız, Ahmet (2010a); *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tanyıldız, Ahmet (2010b); "Ankaravî Şerhi'nin Telif Süreci", *Sufî Araştırmaları*, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz, s. 87-98.
- Taştan, Erdoğan (2009); *İsmâil Rûsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi (Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Ma'ârif) I. Cilt Çeviriyazı-İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tatçı, Mustafa (2000); "Son Devir Mevlevîliği İçin Bir Kaynak: Hüseyin Vassaf Divanı", *Bildiriler (Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni 15-17 Aralık 2000)*, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 231-269.
- Tavukçu, Orhan Kemal; *Dede Ömer Rûşenî Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 10.06.2016)
- Tek, Abdurrezzak (2014); *Hazret-i Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ve Mesnevî-yi Şerif*, Bursa Akademi, Bursa.
- Temizel, Ali (1996); *Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.

- Temizel, Ali (2009); *Mevlânâ Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, S. Ü. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yayın no: 4, Kaynak Eserler Serisi No: 3, Konya.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1973); “Mesnevî'nin İlk Manzum Çevirisi”, *Mevlânâ'nın 700.Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslar arası Mevlânâ Semineri*, 15-17 Aralık 1973, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 258-267.
- Top, H. Hüseyin (2011); *Mesnevî-yi Ma'nevî Şerhi*, C. 1-9, Rûmî Yayınları, Konya.
- Topal, Ahmet (2006); *Adnî Receb Dede, Nahl-i Tecellî (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Topal, Ahmet (2007); “Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Erzurum, s. 39-51.
- Topal, Ahmet (2009); “Âsafî'nin Cezire-i Mesnevî Adlı Eseri ve Bu Eserde Yer alan Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beytinin Tercümesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.920, s. 603-617.
- Tuğluk, İbrahim Halil (2016); “Türk Edebiyatında Bahâristân”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı: 1, s. 45-57, Elazığ.
- Uzun, Mustafa (1990); *Dede Ömer Rüşenî Neynâme (Tenkitli Basım)*, İstanbul.
- Ünal, Hidayet (2003); *Rüşenî Ömer Dede'nin Çobannâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Yalap, Hakan (2014); *İsmâîl Rüşühî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014.
- Yalçinkaya, Arzu Eylül (2012); *Kenan Rifâî'nin Mesnevî Sohbetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Kemal (1980); “Erzurumlu Ahmed Nâim'in Mesnevî Şerhi”, *Birinci Millî Türkoloji Kongresi (İstanbul, 6-9 Şubat 1978)*, (Tebliğler), Kervan Yayınları, İstanbul, s. 171-181.
- Yavuz, Kemal (2007); *Mu'ini'nin Mesnevî-yi Murâdiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, S. Ü. Mevlânâ Arş. Uyg. Merkezi Yay., Yayın no: 2, Kaynak Eserler Serisi No: 1, Konya.
- Yavuz, Sinan (2010); *Hülasatü's-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinin 2. Cildinin 1-103 Varaklarının Günümüz Harflerine Aktarılması ve İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yetik, Erhan (1992); *İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İşaret Yay., İstanbul.
- Zavotçu, Gencay (2009); “Ney'in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşleniş”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, Erzurum, s. 719-751.
- Zehra, Fatma (2008); “Kayıp Bir Mesnevî Şerhi: Gülzâr-ı Hakikat”, http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=320.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özdemir, M. (2016). “Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri / Turkish Commentaries Of Mesnevi”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 11/20 Fall 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10093>, p. 461-502.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/20 Fall 2016